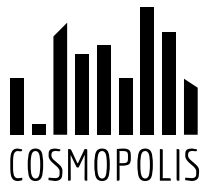

KDYŽ
ŘÍMSKÝ OREL
VLÁDL SVĚTU

JAN HRDINA

JAN HRDINA

**KDYŽ ŘÍMSKÝ OREL
VLÁDL SVĚTU**

KAPITOLY Z DĚJIN ŘÍMSKÉ ŘÍŠE

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

Jan Hrdina

KDYŽ ŘÍMSKÝ OREL VLÁDL SVĚTU

Text a photo © Jan Hrdina, 2026

© Grada Publishing, a. s., 2026

Fotografie v knize autor a archiv autora, pokud není uvedeno jinak

Ilustrace na obálce Šárka Sýkorová

Odpovědná redaktorka Markéta Šlaufová

Korektury Julie Gonzálezová

Grafická úprava a sazba Roman Křivánek, Art007

Obálka Lucie Černá a Lukáš Joch

Vydala Grada Publishing, a. s., pod značkou Cosmopolis v Praze roku 2026
jako svou 10 546. publikaci

Tisk FINIDR

Grada Publishing, a. s.,
U Průhonu 22, Praha 7

ISBN 978-80-271-6542-1 (ePub)

ISBN 978-80-271-6541-4 (pdf)

ISBN 978-80-271-6333-5 (print)

Tuto knihu věnuji svému synu Robinovi,
jehož odvahu poznávat a objevovat neskonale obdivuji.

OBSAH

Prolog	9
--------	---

JMÉNEM LIDU ŘÍMSKÉHO

I. Etruskové a počátky Říma	15
II. Jak Keltové pokořili Řím	34
III. Válka o Středomoří	43
IV. Kartágo musí být zničeno	51
V. Invaze do Galie	67
VI. Poslední vzdor u Alesie	75
VII. Největší z římských řečníků	88
VIII. Smrt římské republiky	98
IX. Muž, který se stal bohem	106

MOC CÍSAŘŮ

X. Římský mír	155
XI. Nejpotupnější porážka impéria	167
XII. Tvrdý boj o ostrovní provincii	179
XIII. Vzpouora hrdé královny	193
XIV. Láska, sex a krutosti	202
XV. Rod, který zachránil Řím	222
XVI. V kůži římského legionáře	239
XVII. Traianův dácký triumf	255
XVIII. V prachu arény	265

XIX.	Všechny cesty vedou do Říma	313
XX.	Na hranici impéria	341
XXI.	Nekonečné války za Dunajem	355
XXII.	Císař, který chtěl být gladiátorem	369

SOUMRAK IMPÉRIA

XXIII.	Krize, která rozdělila říši	383
XXIV.	Z vůle mocných bohů	400
XXV.	Pod kopyty barbarů	421
XXVI.	Nepřátelé i spojenci	434
XXVII.	O dvojím vyplenění Říma	443
XXVIII.	Poslední Říman versus Bič Boží	453
XXIX.	Na troskách říše	497
XXX.	Frankové, dědici římského impéria	509
XXXI.	Odkaz římské civilizace	518
XXXII.	Cesty za římskou historií	534

Poděkování	557
------------	-----

Použité prameny, literatura a elektronické zdroje	559
---	-----

O autorovi	569
------------	-----

PROLOG

Také je to úkol nesmírně namáhavý; je totiž nutno obnovovat paměť událostí, jež se staly před sedmi sty lety v obci, která vzešla z nepatrných počátků a dnes už při své rozlehlosti se potýká s nesnáze. Rovněž není pochyby, že většinu čtenářů sám počátek dějin a události mu blízké příliš neupoutají; vždyť mnohem spíše tíhnou zájmem k dnešní naší politické situaci, kterou se už dávno vyčerpávají samy síly národa...

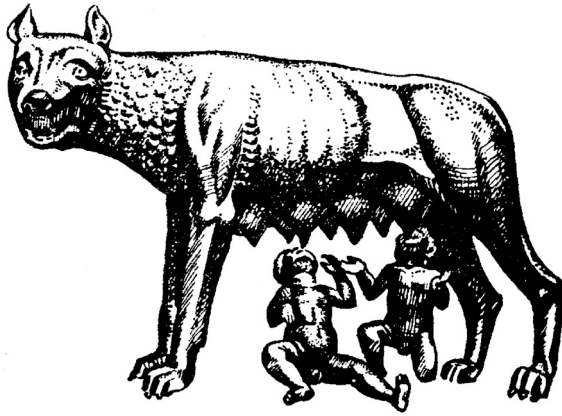
– TITUS LIVIUS, DĚJINY

Slova římského dějepisce Livia k nám zaznívají ozvěnou dvou tisíciletí, a přesto jsou nadmíru nadčasová a vlastně i aktuální. Stejně jako Livius jsem i já přesvědčen, že je nutné obnovovat paměť událostí, které se z našeho pohledu 21. století staly již velmi dávno. Pod přílivem informací, jimiž je dnešní doba přehlcena, se někdy zapomíná na širší historické souvislosti, často velmi přínosné. A v případě dějin Římské říše to platí dvojnásob. Ať se dnes podíváme kamkoliv, setkááme se s odkazy na římskou civilizaci, která ovlivňuje a inspiruje ve všech sférách lidského konání více než patnáct století. „Obnovovat paměť“ o římském impériu – jeho vzestupech i pádech, význačných osobnostech i psychopatických vládciích, vynálezech a civilizačních vymoženostech nebo o společenských jevech a vojenských taženích – znamená jít ke kořenům evropské i celé západní civilizace. K těmto kořenům jsem se v knize *Když římský orel vládl světu* vydal i já.

Římská civilizace je ve své pestrosti fascinující, a proto jsem podnikl řadu cest do nejrůznějších koutů Evropy, od mlhavého a věčně zeleného Skotska po sluncem vyprahlé břehy Sicílie, abych se o ní dozvěděl ještě víc a poznal místa známá i neznámá, připomínající slávu dávné říše. Jsem totiž přesvědčen, že nestačí pouze číst, ale je třeba také cestovat a poznávat místa s historickou pamětí, jejichž návštěva mnohdy nabídne víc než celá publikace. Proto stejně jako v mých předchozích knihách i tentokrát propojuji historii s cestováním, skládám mozaiku událostí, osobností i jevů a současně čtenáře provázím po zajímavých místech, která může sám navštívit. Kniha je rozvržena do dvaatřiceti chronologicky řazených ucelených kapitol, jež lze číst popořadě či v libovolném sledu podle zájmu. Text doprovází bohatá fotografická příloha, která dokumentuje nejen fakta popisovaná v knize, ale zároveň má ambici inspirovat k vlastním cestám za historií.

K odkazu antického Říma se svým pojetím hlásí i obálka knihy, na níž najdete sedm symbolů, stejně jako se Řím podle tradice rozrostl na sedm římských pahorků a vládlo mu sedm králů. Dominantním prvkem obálky je kruh, poskládaný z šesti symbolů, představujících různé aspekty římské civilizace, přičemž každý ze symbolů má více významů. Samotný kruh pak představuje nejen dokonalost v architektuře a pokrok obecně, ale také je symbolem slunce, připomíná půdorys římského amfiteátru a v podobě vavřínového věnce symbolizuje vítězství, poctu a prestiž. Nad textem na zadní straně bdí římský orel, zosobnění moci římského státu, jeden z atributů nejvyššího boha římského pantheonu, jímž byl Jupiter, a samozřejmě nanejvýš ctěný odznak římských legií. Barevný podklad obálky vychází z výmalby pompejských domů tak, aby připomínal časem poznamenanou zeď.

Pojďme tedy společně obnovovat paměť, poznávat kořeny a hledat souvislosti. Římské dějiny čekají...

JMÉNEM LIDU
ŘÍMSKÉHO

I.

ETRUSKOVÉ A POČÁTKY ŘÍMA

*Ale osudům náleželo – myslím – dát vzniknout znamenitému městu
i určit počátek říši, po moci bohů největší.*

– TITUS LIVIUS

Řím na úsvitu dějin vypadal zcela jinak, než jak ho známe z pozdějších staletí. Byl jen jedním z malých městských států a nic nenasvědčovalo tomu, že by se právě Řím měl stát rozhodující silou nejen v Itálii, ale v celém antickém světě. V Itálii tehdy byli mnohem silnější hráči, kteří měli potenciál ovládnout poloostrov a z Říma učinit jen nevýznamnou osadu, o níž bychom dnes nemuseli ani vědět. Přesto se Řím prosadil a změnil svět.

Kde příběh Říma začíná? Je to dlouho před jeho mytickým založením, my ale začneme v městě Alba Longa. Bylo starší než Řím a podle pověsti prý bylo založeno uprchlíky z Tróje, konkrétně Ascaniem, jehož otcem byl Aeneas. Králem Alba Longy byl později podle pověsti také Numitor, svrhl ho ale jeho ambiciózní mladší bratr Amulius. Aby se postaral, že jeho vládu nikdo neohrozí, zlikvidoval navíc všechny bratrovy mužské potomky a jeho dceru Rheu Silvii určil jako Vestálku, panenskou kněžku bohyně Vesty. *„Vestálka byla znásilněna a porodila dvojčata. Buď proto, že se tak domnívala, anebo že bylo čestnější svést vinu na boha, nazve Marta otcem toho nejistého potomstva,“* vypráví římský historik Titus Livius a nabízí vysvětlení toho, proč Římané věřili, že otcem Romula a Rema byl bůh války Mars. Pak už

je to známý příběh; těhotenství se neutajilo, Rhea Silvia byla rozlíceným králem vsazena do vězení a obě děti jako plaváčky vhozeni do rozvodněné Tibery. Jenomže chlapani se neutopili, voda je vynesla na břeh, kde je našla vlčice a po nějaký čas se o ně starala v jeskyni známé jako *Lupercal* na úpatí Palatinu, jednoho ze sedmi hlavních římských pahorků.

Po jisté době objevil děti v jeskyni pastýř Faustulus, vzal je s sebou a svěřil je své ženě Laurentii. A zde Livius opět nabízí racionální vysvětlení základního a vsutku zvláštního mýtu římských dějin, když píše, že „někteří se domnívají, že Laurentii říkali mezi pastýři ‚vlčice‘, což je totéž jako ‚nevěstka‘, protože každému dávala své tělo; odtud prý vzešla ona podivuhodná pověst“. Toto Liviovo vysvětlení mýtu o vlčici sdílí i někteří současní historikové. Faktem totiž je, že prostitutkám se říkalo *lupa*, tedy vlčice, a veřejným domům *lupanar* – vlčí doupě. Na druhou stranu je ale otázka, zda se nejedná o anachronismus, když se Livius snaží vysvětlit prastarý mýtus z pohledu současnosti 1. století. Byly v 8. století př. Kr., kdy ještě Řím neexistoval, v městě Alba Longa nějaké nevěstky, jimž se říkalo *vlčice*? Možná ano, možná ne, ale trápit nás to nemusí. Pro další události to zásadní význam nemá.

Když Romulus a Remus, v úloze synů pastýřových, vyrostli, dozvěděli se o svém původu, svrhli krále Amulia a pomohli zpět na trůn Alby Longy svému dědovi Numitorovi. Pak prý ale zatoužili založit vlastní město na místě, kde byli vychováni, nemohli se ale shodnout na tom, kdo městu bude vládnout a podle koho se bude jmenovat. Ze sporu vznikla hádka, z hádky konflikt a skončilo to smrtí Removou, neboť podle Livia „na posměch bratrovi Remus přeskočil nové hradby. Nato prý byl zabit rozhněvaným Romulem, který se na něho i slovy obořil a zvolal: ‚Takto ať v budoucnu zahyne každý, kdokoli přeskočí moje hradby!‘“ A tak město, založené podle tradice roku 753 př. Kr. na pahorku Palatinus, získalo Romulovo jméno a syn boha války Marta se stal jeho prvním králem. Tím byla určena budoucnost městu, lidu

i celé říši, věrné odkazu krále Romula a svým počátkům. A zde se také potkávají mýty s historií.

Nejstarší dějiny Říma od příchodu uprchlíků z Tróje do Itálie přes založení města roku 753 př. Kr., vyhnání krále a založení republiky až po smrt vojevůdce Drusa roku 9 př. Kr. popisuje již zmíněný dějepisec Livius, možná nejplodnější z římských autorů. Jeho monumentální historické dílo, čítající původně 142 knih, se bohužel dochovalo jen z části, kompletních máme pouze pětatřicet knih, malá část je v útržcích a počínaje knihou 46 je vše ztraceno. Vlastně ne tak docela: ve 2. století za vlády císařů Traiana a Hadriana pořídil stručný výtah z Livia římský historik Annius Florus, díky čemuž známe obsah ztracených částí Liviova díla.

I když je velká část Liviových dějin nenávratně pryč, naštěstí se dochovalo prvních deset knih, které pokrývají dlouhé období počátku římských dějin. Je třeba ale zdůraznit, že i Livia, žijícího za vlády císaře Augusta, dělilo od popisovaných událostí sedm století, a tedy i on musel vycházet ze starších pramenů a ústní tradice. Pramenů, které ale nebyly pro dané období stále dostatečně staré. Sám v předmluvě ke svému velkolepému dílu *Ab Urbe condita libri* uvádí: „*Nemám v úmyslu ani potvrdovat, ani vyvracet ta vypravování, jež se vykládají o událostech před založením města a ještě před úmyslem je založit; děje se tak v pověstech vykrášených spíše básnickými myšlenkami než v neporušených dokumentárních pramenech o skutečných činech.*“ Přesto si Livius občas neodpustí vlastní racionální úvahy, aby vtiskl mytickému vyprávění více důvěryhodnosti, a tam, kde se nemá čeho přidržet, staví dávný příběh na reáliích doby, o níž bylo záznamů dost a kterou sám pamatoval.

Mýtus o založení Říma je velmi neobvyklý a postrádá běžné atributy. Nejsou tu žádné ušlechtilé osoby, skutky ani vznešená slova. Celé to působí spíš jako učebnicová kapitola z římských dějin; boj o trůn, vražda, únos, znásilnění. A v podobném duchu se příběh odvíjí i dál, epizoda s únosem žen sousedního kmene Sabinů je toho typickým

příkladem. Co taková událost způsobila? Samozřejmě válku se Sabiny, kteří si nechtěli nechat líbit, že jim římsí muži, původně přistěhovalci, otroci i lapkové, uloupili dcery, aby si zajistili vlastní přežití. Římané v boji obstáli a Romulus prý nechal na počest toho, že Římané neutekli z boje, postavit nejstarší římský chrám, zasvěcený bohu Jovi. Avšak existence takového chrámu, který by spadal do 8. či třeba i 7. století př. Kr. nebyla dosud archeologicky potvrzena. Co naopak doloženo máme, to je existence prostých dřevohlinitých chatrčí na pahorku Palatinus, kde byl Řím podle tradice založen, jejich model si lze prohlédnout v tamějším *Museo Palatino*. Tyto chatrče jsou datovány mezi lety 750–700 př. Kr., což pozoruhodně koresponduje s dobou založení Říma. Právě Palatinus se později stal místem, kde vyrostly honosné rezidence císařů a díky tomu dal název Palatinus vzniknout slovu palác, latinsky *palatium*.

Mnohem starší než doložené osídlení na Palatinu je nekropole z doby bronzové, kterou zdejší předřímská komunita založila tam, kde později vzniklo *Forum Romanum*, společenské, náboženské i politické srdce Říma. Poměrně rozsáhlé pohřebiště s žárovými hroby i pohřby kostrovými v jednoduchých dubových rakvích bylo datováno kolem roku 1000 př. Kr. a jeho charakter ukazuje na existenci zde žijícího společenství dlouho před založením Říma. Ovšem ani založení Říma nelze chápat tak, jak ho popisuje Livius. V žádném případě nešlo o jednorázový počín, ale naopak dlouhodobý proces, kdy došlo někdy v průběhu 6. století př. Kr. ke spojení několika zde existujících osad do jednoho městského celku. Zda se už tehdy tomuto místu říkalo Řím, samozřejmě nevíme. Je ale zřejmé, že Řím byl vymyšlen dobře, bylo to místo strategicky položené na pahorcích, při řece a v blízkosti moře, což umožňovalo napojení na dálkové obchodní trasy, jak dokládají nálezy jantaru, slonoviny i řecké keramiky z tohoto období. Přesto v prvních staletích své existence Řím ničím nevynikal, zejména pak ve srovnání se svými sousedy, z nichž někteří jej v mnohém předčili.

Podobně jako s Římem je to i se samotným zakladatelem Romulem. Stejně jako Řím nebyl založen v jeden den, tak neměl ani jednoho konkrétního zakladatele, který by již v 8. století zavedl republikánské instituce a dal městu své jméno. Romulus neexistoval, byl personifikací Říma (*Roma*) a podle města také dostal jméno – *Romulus*, což lze přeložit jako Římánek. I když se římsí učenci nerozpakovali pochybovat o některých událostech z Romulova života, sám Romulus byl vždy považován za skutečnou historickou postavu na počátku římských dějin. Romulus žil nejen v myslích, příbězích i historických knihách, ale aby byla jeho památka stále živá, stála na Palatinu Romulova chatrč, v níž prý zakladatel Říma žil. Dionýsios z Halikarnassu o této římské atrakci píše, že kdykoliv byl Romulův skromný příbytek příliš zchátralý nebo poškozený, byl ihned opraven do původní podoby. Když římský architekt a stavitel Marcus Vitruvius Pollio popisuje nejstarší typy obydlí, odkazuje právě na dávný Romulův dům: „*Pradávné obyčejy mohou nám připomínat a napodobovat také Romulova chata na Kapitolu a doškové střechy svatyní na (římském) Hradě.*“

Livius vypráví mnoho příběhů, popisuje události i postavy z nejstarších římských dějin, jako by se skutečně staly, faktem ale je, že z nejstarších dob se žádné písemné prameny, na nichž by mohl stavět, nedochovaly. A pokud by nějaké kdysi vůbec vznikly, pak by shořely na počátku 4. století př. Kr., když Řím vyplenili a vypálili Keltové. Ber kde ber, bylo třeba překlenout propast půl tisíciletí, aby mohly být sepsány dějiny Říma od samých počátků. Vše, co měl Livius k dispozici, bylo mladšího data, případně pocházelo z ústní tradice, a tak si Livius mnohé vypůjčil z vlastní současnosti a do mýtu o Romulovi se promítly známé dějiny, společenské rysy, priority i ideologie Říma. To platí i o bratrovraždě, jednom z hlavních motivů Romulova příběhu.

Zabití Rema bratrem Romulem se stalo jedním ze základních rysů římské politiky, který se během staletí projevoval v krvavých bratrovražedných občanských válkách, a Římané si to uvědomovali. Příkladem

budiž proslulý básník Quintus Horatius Flaccus, který napsal, že Římany stíhá osud v odvetu za prolití krve nevinného Rema a bratrovražda je od těch dob jejich prokletím. Básník Horatius byl současníkem Julia Caesara i Octaviana Augusta a sám zažil bratrovražedné občanské války nejprve mezi Caesarem a Pompeiem, poté mezi Caesarovými dědici a vrahy, a nakonec mezi Augustem a Markem Antoniem. Právě tato tvrdá osobní zkušenost jej inspirovala ke spojení mýtu se současností.

Podle historika Plútarcha vládl Romulus do svých 54 let, kdy se stal bohem. Livius to popisuje tak, že se nečekaně *„strhla bouře s velikým burácením a hromobitím a tak hustým mrakem zahalila krále, že ho nikdo ze shromáždění nemohl vidět. A pak už nebylo Romula na zemi. Římská branná mládež spatřila prázdný stolec královský...“* Romulus byl prý vzat na nebesa a stal se bohem. Jenomže Livius uvádí i druhou verzi příběhu, podle níž *„někteří také – tuším – pronášeli obvinění, že král byl roztrhán rukama otců“*. Ne že by jedna či druhá verze byla pravdivá. Je to očividná narážka na Caesara, který byl zavražděn v senátu, tedy *roztrhán rukama otců*, a poté byl prohlášen za boha... stejně jako Romulus.

Romulovo božství Livius vzápětí opět dokládá a vypráví, že brzy po své smrti sestoupil z nebes s poselstvím, v němž pravil: *„... zvěstuj Římanům, že nebešťané chovají přání, aby Řím se stal hlavou celého světa. Pročež ať se zabývají vojenským uměním a nechť jsou ho znalí a nechť potomkům to prorocství předávají, že žádná moc lidská nebude moci odolat zbráním římským.“* Jen těžko si lze představit lepší obhajobu římského vojenského státu, jeho expanzivní politiky a důrazu, který Římané kladli na armádu. Ze samotné vůle bohů byli určeni k tomu, aby vládli světu, a důsledně se toho drželi. Víra v existenci Romula, který vstoupil mezi bohy a v pozdní republice byl uctíván pod jménem Quirinus, toto přesvědčení jen posilovala.

Romulus měl být prvním ze sedmi králů, jejichž vláda pokrývala dlouhé období více než 250 let. Rozmezí 753 př. Kr. až 509 př. Kr. je ale doba příliš dlouhá na to, aby ji definovala vláda pouhých sedmi králů,

což možná bylo v raných římských dějinách významné, snad magické číslo, protože i Řím měl původně stát na sedmi pahorcích. Vláda králů tvoří most mezi mýty a historií, o němž víme jen velmi málo. Byla tato doba skutečně tak dlouhá, nebo bylo králů víc? A byli to opravdu králové? Livius líčí královské období optikou raně císařského Říma za vlády Augustovy se všemi úřady, formálními zvyklostmi a postupy, velkolepými bitvami, senátem. Jenomže nic z toho v malém a nezajímavém městě, které pomalu rostlo ve stínu mocnějších národů, v dané éře neznali. Dočítáme se o řadě epicky líčených válek raných Římanů se sousedy, které se ale ve skutečnosti mnohem víc podobaly půtkám irských klanů o stáda krav, jak o tom vyprávějí irské mýty Ulsterského cyklu, v nichž se vyznamenal hrdina Cú Chulainn.

Královský Řím nedisponoval mocnými, drilem a válkami zocelenými legiemi jako za časů císařského Říma. Branná římská moc té doby se mnohem více podobala družinám bojovníků vedených náčelníkem, jaké známe z pozdější doby u nejrůznějších barbarských kmenů. A stejně tak i králové byli blíží náčelníkům a válečným vůdcům než vzneseným panovníkům. Většina toho, co jim připisuje Livius a další římstí učenci, je opět především projekcí pozdějších událostí, snahou vytvořit co nejpevnější základy římské civilizace a legitimizovat její vládu nad světem. Tak se druhému králi, jímž byl Numa Pompilius, připisuje položení základů práva, zákonů a mravů, aby byla nastolena rovnováha ve městě, založeném mocí a zbraněmi. „*Usoudil, že drsný lid je třeba zjemnit odvyknutím zbraním; proto dal vystavět (...) chrám Ianovi, aby naznačoval mír, či válku,*“ vysvětluje Numovu úlohu Livius. Tento král se měl soustředit především na věci náboženské a vládl v míru.

Po Numovi nastoupil Tullus Hostilius, který byl dle slov Liviových „*ještě bojovnější než Romulus*“. Právě pod jeho vedením vypukla válka se sousedním městem Alba Longa. Síly soupeřů ale byly vyrovnané, ani jedna ze stran neměla navrch. Spor tak měl rozhodnout souboj dvou trojic bojovníků. Řím reprezentovali tři bratři z rodu Horatiů,

Alba Longa vyslala trojici bratrů Curiatiů. „*Boj to byl nerozhodný, ale skvělý a sám jeho výsledek pozoruhodný. Když už byli tři Curiatiové zranění a dva Horatiové zabiti, připojil zbylý z Horatiů ke své statečnosti důvtip. Aby trojici nepřátel roztrhl, předstírá útek a jednoho po druhém, jak byli s to jej pronásledovat, napadne a zabije. Tak bylo vítězství dobyto rukou jednoho muže, což je jinak vzácný případ,*“ shrnuje tuto slavnou epizodu z počátku římských dějin Annius Florus.

Po Tullově smrti byl králem zvolen Ancus Marcius, který se měl proslavit zakladatelskými počiny. Nechal zbudovat první most přes Tiberu, založil prý přístav *Ostia Antica*, který je mimochodem dodnes jedním z nejlépe dochovaných římských měst. Stalo se tak díky pohřbení pod písečnými dunami během staletí po pádu Západořímské říše, což z Ostie udělalo místo podobně atraktivní, jako jsou Pompeje nebo *Glanum* na jihu Francie. Ve skutečnosti pak přístav Ostia vznikl až v 3. století př. Kr. během první punské války. Anku Marciovi Livius připisuje také vybudování prvního akvaduktu, zřízení prvního vězení na pohorku *Capitolinus*, rozšíření Říma o další menší města v jeho okolí a přesídlení obyvatel pokořených obcí na pahorek *Aventinus*. K městu měl připojit a opevnit také pahorek *Janiculum*. Čtvrtý král Říma zemřel narozdíl od svého předchůdce přirozenou smrtí. A pak se stalo něco, o čem římstí dějepisci ze zjevných důvodů mlčí.

Novým, již pátým vládcem Říma, se stal Tarquinius Priscus, první z etruských římských králů. Kdo byli Etruskové a jak se dostali v Římě k moci? Na to nám výřečný Livius odpovídá jen částečně. Ve své domovině, etruském městě Tarquinia (etrusky *Tarchuna*), prý nemohl Tarquinius dosáhnout postavení kvůli tomu, že byl smíšeného původu a jeho otcem byl Řek. Proto odešel na jih do Říma, kde si získal přízeň krále Anka Marcia, který mu dopomohl k vzestupu a po jeho smrti byl zvolen králem. Byla Tarquiniova cesta na trůn opravdu tak snadná?

Řím byl nevýznamným malým městem, nepříliš bohatým a vlivným, který sousedil s mnohem mocnějšími hráči; na jihu to byli Řekové se

svými bohatými koloniemi, na severu Etruskové, nejbohatší a nejmocnější národ v Itálii. Nešlo o jedno silné království, ale řadu samostatných městských států, jejichž vliv sahal až do severní Itálie, na jihu minimálně k Pompejím, ovládali i ostrov Elba a byli napojeni na obchod ve Středomoří i za Alpami. Řím, ležící na jižním okraji etruského panství, stál tak trochu v cestě etruské expanzi do Kampánie, a tak se nabízelo, vznosně řečeno, vzít jej pod svá křídla. Etruský vliv na římskou společnost, náboženství, kulturu nebo architekturu je neoddiskutovatelný a Římané si to i po staletích uvědomovali. Ostatně i Livius přiznává etruský vliv v nejranějších dějinách Říma, když uvažuje nad tím, že vytvoření čestného průvodu dvanácti liktorů, kteří kráčeli za vysokým úředníkem zvaným *magistratus* a nesli symbol jeho moci v podobě svazku prutů se sekerou, bylo převzato „od sousedních Etrusků, stejně jako královští pomocníci; ostatně od nich bylo vzato i křeslo kurulské i toga nachedemovaná. Tak prý to také měli zavedeno Etruskové, protože si volili krále společně z dvanácti kmenů a ty kmeny daly po jednom liktorovi“. Bylo toho ale mnohem víc...

Etruskové byli dlouho považováni za nejzáhadnější národ starověké Evropy. Jejich kultura byla velmi vyspělá, jazyk se dosud nepodařilo úplně rozluštit a donedávna byl záhadou i jejich původ. Z dějin zmizeli dřív, než mohli vstoupit do historických knih. Římané se k Etruskům mnoho nevyjadřovali a když už, tak převážně v souvislosti s boji, které s nimi vedli. Víme, že několik antických prací o Etruscích vzniklo, ty se ale nedochovaly. A tak nám zbývají pouze kusé, stručné a ne vždy spolehlivé zprávy. Nedostatek psané historie nám naštěstí vynahrazuje bohatství hmotných pramenů; nápisy, fresky, sarkofágy, předměty denní potřeby, sochy nebo architektura, zejména pak etruské hrobky. A především hrobky také nabízejí odpověď na některé z otázek, které Etrusky provázejí stovky let.

Největší záhadou byl už od dob antiky původ Etrusků. Za odlišné a tak trochu tajemné byli považováni už svými současníky, kteří si

lámali hlavu nad tím, odkud Etruskové vlastně pocházejí. Teorie o jejich původu definovali již antičtí autoři. Jako první se o Etruscích, které nazývá *Tyrrhenoi*, zmiňuje Hésiodos, řecký básník přelomu 8. a 7. století př. Kr., a uvádí, že žijí v centrální části Itálie společně s Latiny, k nimž patřili i Římané. O dvě století později přináší zprávu o Etruscích také slavný řecký historik Hérodotos, jenž za jejich domovinu považuje maloasijskou Lýdii v dnešním Turecku. Podle Hérodotova mínění Etruskové migrovali z Egejské oblasti, zatímco jeho současník Hellanikos z Lesbu se domníval, že Etruskové jsou totožní s Pelasgy, předky Řeků, a přešli do Itálie po pevnině z Thesálie.

Na přelomu letopočtů se do diskuse zapojil také Dionýsios z Halkarnassu, který byl přesvědčen, že Etruskové odnikud nepřišli, ale že jsou domácího původu a od počátku žijí v Itálii. A nakonec přispěli i římstí autoři Livius a Plinius st., kteří za kolébku Etrusků považovali Alpy a jejich původ dávali do souvislosti s Raety, jiným starověkým národem žijícím právě v podhůří Alp. Otázku původu nakonec vyřešil až moderní archeogenetický výzkum, provedený roku 2021 na dvaosmdesáti genetických vzorcích z oblasti Toskánska, Latia a jižní Itálie. Z toho bylo osmačtyřicet vzorků z etruských pohřebišť z doby železné. Podrobná srovnávací studie jednoznačně ukázala, že Etruskové byli geneticky velmi podobní Latinům a naopak postrádali jakékoliv genetické spojení s východním Středomořím. Analýza rovněž ukázala příbuzenství s předindoevropským neolitickým obyvatelstvem a prakticky nezměněný genetický profil déle než 1 000 let až do doby císařského Říma, kdy došlo k promíšení s Římany a po pádu Říma také s germánskými Langobardy. Domácí původ Etrusků znovu potvrdil výzkum z roku 2024, provedený na šesti jedincích z hrobů v Tarquinii.

Etruskové, kteří sami sebe nazývali *Rasenna*, měli svůj vlastní jazyk, který dosud nebyl úplně rozluštěn. Ví se o něm ale dost na to, abychom rozuměli některým nápisům a jménům a dokázali vysledovat jeho původ. Dosud je známo cca 13 000 etruských nápisů, většinou

krátkých, a některé z nich jsou i dvojjazyčné s latinou, řečtinou nebo foiničtinou. Etruská abeceda vychází z abecedy řecké, což v kombinaci s dvojjazyčnými nápisy pomáhá etruštině alespoň z části porozumět. Etruština také do jisté míry ovlivnila latinu, která převzala několik desítek etruských výrazů a jmen. Některé z nich přežily i v moderních jazycích; *populus* (lid), *tuba* (trubka), *voltur* (angl. vulture – sup) nebo *vagina* (pochva meče). Zejména slovo *vagina* má zajímavý původ i vývoj. Pravděpodobně vzniklo ze jména etruské bohyně jménem *Vatica*, v mužské variantě *Vaticanus* či *Vaginatius*, která byla jedním z božstev dohlížejících na porod. Stejného původu je možná i pojmenování Vatikánu, který vyrostl na místě původně ovládaném Etrusky, kde snad bývala svatyně *Vaticy*. Tomuto místu Římané říkali *Ripa Etrusca* či *Ager Vaticanus*. Pojmenování Vatikánu v tomto smyslu ale není jisté. Etruština patřila mezi staré evropské jazyky podobně jako baskičtina, stará sardinština nebo mínojšťina.

Pokud chceme pochopit a poznat Etrusky, pak je nejlepším způsobem vyrazit do Toskánska. Nikoliv za uzrálým ovčím sýrem *pecorino*, který znali už v antice a bývá považován za nejstarší druh sýru v Evropě, ani za lahodným červeným vínem Chianti, ale za prastarou krajinou, kamennými městy a městečky, usazenými na nejvyšších, často strmých kopcích ve zvlněné toskánské krajině. Ta je sice kultivovanější, je tu méně lesů a více sadů i polí, moře ustoupilo, takže některá místa, kde bývala pobřežní čára, jsou dnes pláněmi jako třeba u Grosseta, kde bývala mořská zátoka. Přesto divoký, výrazně hornatý kraj, nad nímž se tyčí mohutná vulkanická Monte Amiata do výšky 1738 m n. m., přenese člověka do jiné doby. Dnešní města jako Arezzo, Chiusi, Populonia nebo Volterra založili právě Etruskové a jejich vliv je tu patrný. Zbudována byla vždy na dobře chráněném místě, které bylo dominantou okolí, skýtajícím dobrý rozhled do krajiny a často v blízkosti zdroje nerostných surovin. Města byla masivně opevněna, v některých případech tzv. kyklopským zdívkem jako v *Rusellae*, a v řadě případů

natolik kvalitně, že hradby slouží dodnes. Nezanedbatelná část Etrusků ale také žila v zemědělských usedlostech v nížině.

Ukázkovým příkladem dokonale umístěného a opevněného etruského města je Volterra, tyčící se v kopcovité krajině na nejvyšším vršku v nadmořské výšce 531 m, chráněná mohutnými hradbami delšími než 7 km s dochovanými původními etruskými branami *Porta all'Arco* a *Porta di Diana* z 4. století př. Kr. Kromě toho, že Volterra patřila mezi dvanáct klíčových měst, která tvořila etruskou ligu, tzv. *dodekapolis*, byla také významným producentem alabastru. Právě v okolí Volterry se totiž nachází obří alabastrová ložiska, která dodnes produkují kvalitní kámen, z něhož Etruskové vyráběli například umělecky zdobené sarkofágy.

Svého vrcholu dosáhla etruská společnost v 7. a 6. století, kdy se její zájmy zkřížily se zájmy Řeků, kteří posilovali svoji přítomnost v centrálním a západním Středomoří zakládáním kolonií na jihu Itálie a na Sicílii. O nadvládu v tomto regionu pak Etruskové s Řeky soupeřili, nebyla to ale interakce pouze mocenská a válečná. Etruskové se od Řeků také mnohemu naučili, etruská kultura se vyvíjela souběžně s řeckou, která na ni měla nezanedbatelný vliv. Zároveň ale Etruskové dosáhli v mnoha směrech vlastního mistrovství a vytvořili originální výtvarný styl, dodnes snadno rozpoznatelný na freskách, v práci s keramikou nebo s kovy.

Zpracovávání kovů, železa nebo bronzu, představovalo důležitý zdroj bohatství etruské aristokracie. Etrurie byla velmi bohatá na nerosty a Etruskové se je naučili zpracovávat a využívat k vlastnímu prospěchu. Metalurgickým centrem Etrurie byla *Pupluna*, dnešní Populonia, strategicky situovaná na kopci nad zálivem Baratti. A právě v Baratti jsou dodnes patrné pozůstatky po tavbě železné rudy. Pláž s pískem barvy antracitu, který se díky drobným částčkám železa na slunci třpytí, a nezměrné množství mořem ohlazených valounů strusky na pláži jsou hmatatelným důkazem půl tisíciletí trvající činnosti starověkých tavičů, nejprve Etrusků a poté Římanů. Ještě na začátku 20. století se v okolí Populonie tyčil bezpočet tmavě hnědých, skalám

podobných hromad, tvořených starověkou struskou. Tyto pozůstatky antické tavební činnosti se ukázaly být velmi cennými, neboť struska stále obsahovala více než 60 % železa. Materiál byl tedy vytěžen a zno-
vu zpracován místními železárnami.

Během recyklace antické strusky vystoupily na povrch také dávno zapomenuté etruské hrobky, v údolí pod Populonii se totiž nacházely dvě rozsáhlé etruské nekropole: nedaleko pláže ležící *La Necropoli di San Cerbone* a o něco vzdálenější skalní *La Necropoli delle Grotte*, ský-
tající velmi cenné informace o kultuře Etrusků. Zdejší nálezy jsou ulo-
ženy v *Museo Archeologico del Territorio di Populonia* v blízkém Piom-
binu. Celkový objem struskových hald byl přibližně 1 125 000 m³, což
odpovídá zhruba šestiapůlnásobku objemu římského Kolosea v jeho
původní podobě. Z tohoto objemu strusky lze usuzovat, že v okolí Po-
pulonie byl vyprodukován milion tun železa.

Etruskové ale nezpracovávali pouze železo, dokázali také mistrně pra-
covat s bronzem, z něhož vyráběli nádoby, předměty denní potřeby jako
např. zrcadla, sochy a v dřívějších dobách také zbraně i zbroj. Zejména
v sochařství Etruskové dosáhli mistrovské úrovně – nejznámější je slavná
kapitolská vlčice, onen ikonický symbol Říma vyrobený Etrusky v 5. sto-
letí př. Kr. a v 15. století doplněný o dvě renesanční batolata. Fascinující
je také etruská bronzová chiméra z Arezza, považovaná za vůbec nejlepší
příklad etruského umění, vytvořená kolem roku 400 př. Kr. Chiméra je
dnes k vidění v *Museo Archeologico Nazionale* ve Florencii.

Dalším významným materiálem, s nímž Etruskové pracovali, byla
terakota. Ta našla široké využití při výrobě keramiky, v sochařství
i v architektuře, kde terakotové ozdoby a sochy zdobily především
etruské chrámy. To dokládají dva velkolepé etruské chrámy v Por-
tonacciu, které byly součástí etruského města Veje, ležícího severně
od Říma. Právě Veje byly prvním etruským městem, které Římané
po dlouhém obléhání dobyli, zničili a jeho poklady odvezli do Říma.
Možná i díky tomu se dochovaly některé terakotové sochy či jejich

zlomky, které chrámy Minervy a Apollóna původně zdobily; Apollón, Herkules nebo Létó. Zejména socha Apollóna z Vejí je nádherou ukázkou umu etruských sochařů, pracujících s terakotou. Dnes je spolu s dalšími etruskými poklady k vidění ve Villa Giulia, kde sídlí *Museo Nazionale Etrusco* v Římě.

Pokud je řeč o terakotě, pak je třeba připomenout unikátní etruskou keramiku známou jako *bucchero*. Jedná se o lesklou, velmi tenkou černou keramiku, svým vzhledem připomínající bronzové nádoby. Techniku výroby buccera Etruskové objevili v 7. století př. Kr., z této doby pocházejí nejkvalitnější produkty. Další dvě staletí pak Etruskové produkovali nádoby, jako jsou džbány, poháry či amfory, využívané především na hostinách, při transportu vína anebo též při pohřbívání. Z výroby buccera se stal zlatý důl, šlo o obchodní artikl, který bychom našli daleko za hranicemi Etrurie; v jižní Francii, Španělsku, na Sicílii, v severní Africe (Kartágo) i v egejské oblasti. *Bucchero* vypadalo jako luxusní bronzové zboží, avšak náklady na jeho výrobu, a tedy i cena, byly výrazně nižší, což Etruskům zajistilo značnou poptávku. Černě lesklé *bucchero* lze označit za nejvýraznější prvek etruské hmotné kultury.

Nástup Tarquinia Prisca, prvního z etruských králů, na římský trůn byl nepochybně důsledkem etruské expanze. S Tarquiniem ovládli Řím Etruskové a jejich vyspělá kultura. Nemuselo jít nutně o tvrdé vojenské převzetí moci, ačkoliv víme, že mezi Římany a Etrusky došlo k řadě bojů a válek. V tomto případě mohl být etruský vládce rozumnou volbou, která pomohla k většímu rozmachu města po vzoru jiných etruských městských států, jako byly *Arretium* (Arezzo), *Clusium* (Chiusi), *Veii* (Veje), *Velathri* (Volterra) či *Vetluna* (Vetulonia). Avšak v pozdějších staletích na to Římané neradi vzpomínali a ve svých psaných dějinách se to snažili co nejvíc zakrýt. Na skutečnosti, že Etruskové v Římě i celé římské společnosti zanechali větší stopu, než by se dalo očekávat, to ale nic nemění.

Pokud jde o Tarquinia Prisca, do dějin Říma se podle Livia zapsal významnou stavitelskou i dobovatelskou aktivitou. Je mu připisováno vysušení podmáčené nížiny mezi sedmi římskými pahorky, kde poté založil *Forum Romanum*. Řím původně býval značně mokřým a bažinatým místem, nepříliš zdravým, což etruští stavitelé vyřešili vybudováním velké stoky, známé jako *Cloaca Maxima*, která odváděla přebytečnou vodu z města. Tento technický div slouží dodnes jako nejstarší část římské kanalizační sítě. „*Těhdy poprvé bylo vyznačeno místo pro circus, který se nyní jmenuje Maximus, to je Největší,*“ vypráví Livius o založení *Cirku Maxima*, který sloužil k pořádání závodů koňských spřežení dalších tisíc let. Král začal prý také s výstavbou chrámu na Capitoliu, kde měl být uctíván bůh Jupiter, a zahájil výstavbu nové římské hradby.

Během své osmatřicetileté vlády „*obracel zbraň proti jednotlivým městům a pokořil celý kmen Latinů,*“ nejprve se ale definitivně vypořádal se Sabiny a podřídil je římské svrchovanosti. Poté Tarquinius Priscus oslavil triumf, pravděpodobně první v římských dějinách, neboť i tato slavnost má své kořeny u Etrusků. Vítězný vojevůdce *triumphator* mohl uspořádat slavnostní průvod ulicemi města, aby oslavil válečné vítězství. Jeho oděvem byla v onu slavnou chvíli purpurová *toga picta* se zlatou výšivkou, hlavu zdobila vavřínová koruna, obut byl v červených botách a tvář měl pokrytou červenou barvou. V této podobě potom projížděl ve voze taženém čtyřmi koňmi městem k chrámu boha Jova na Capitoliu. Tento rituál se později stal jedním z pilířů římské propagandy.

Tarquinius Priscus byl nakonec zavražděn a Římané si vybrali nového krále Servia Tullia, praví Livius. Servius Tullius navázal na svého předchůdce a nechal město obehnat hradbou, která poprvé opevnila všech sedm římských pahorků. Její torzo je dodnes k vidění před hlavním římským nádražím *Termini* a krátký úsek v nedalekém parku na Piazza Fanti. Dosavadní archeologické výzkumy takovou stavební činnost v 6. století př. Kr. potvrzují. Servius Tullius rovněž válčil

s etruskými městy a provedl řadu správních reforem, z nichž ta nejzásadnější znamenala rozdělení obyvatelstva do tříd podle jeho společensko-ekonomického statusu. Odhaduje se, že v této době mohl mít Řím dvacet až třicet tisíc obyvatel. Tak známe Servia díky Liviovi, avšak římský dějepisec nebyl jediný, kdo o něm zanechal zprávu.

Císař Claudius vypráví v 1. století o Serviu Tulliovi trochu jiný příběh, na který zřejmě narazil při studiu etruských dějin, o nichž napsal dvacetisvazkovou práci. Ta se bohužel nedochovala, příběh ale přežil díky zápisu na bronzové *Lyonské desce*. Tento artefakt byl nalezen již v polovině 16. století v dnešním Lyonu, dříve římském *Lugdunu*, na místě, kde kdysi stávala svatyně Tří Galií. Právě *Lugdunum* bylo Claudiovým rodištěm, k němuž císař cítil silnou vazbu, což ho mimo jiné vedlo k tomu, že usiloval o to, aby byl urozeným a bohatým Galům umožněn vstup mezi senátory. A právě řeč, kterou na toto téma přednesl v senátu roku 48 a jejíž součástí je příběh o Serviu Tulliovi, byla zaznamenána na bronzovou desku. Jak tedy Claudius líčí příběh předposledního římského krále?

„Syn otrokyně Ocesie, máme-li věřit našim historikům, Servius Tullius, zaujal místo na trůnu mezi tímto princem [Tarquinius Priscus] a jeho synem či vnukem [Tarquinius Superbus], autoři se v tomto bodě rozcházejí. Budeme-li věřit Etruskům, byl společníkem Caelia Vibenny, jehož osud vždy sdílel. Vrtochy štěstěny byl Servius vyhnán, se zbytky Caeliovy armády opustil Etrurii a přišel, aby obsadil pahorek Caelius, který pojmenoval na památku svého bývalého vůdce; sám si změnil jméno, etrusky mu říkali Mastarna, a přijal jméno, které jsem již vyslovil, Servius Tullius, a získal královský titul pro větší dobro republiky.“ Tak to narozdíl od Livia líčí Claudius.

Co Claudius popisuje? Dozvídáme se něco málo o soupeřících armádách, nebo možná jen vojenských družinách, vedených vojevůdci či náčelníky bez stálého zázemí, kteří když neuspěli na jednom místě, mohli uspět jinde. Stejná jména, o nichž mluví Claudius, totiž Caelius

Vibenna a Mastarna, se objevují také ve zcela jiné souvislosti. Nacházíme je na fresce v honosné etruské hrobce ze 4. století př. Kr., známé jako Françoisova hrobka, u města Vulci, jež bývalo bohatým a mocným centrem Etrusků. Tomu také odpovídají zdejší nálezy. Freska zachycuje boj dvou skupin mužů, jedni nazí a druzí oblečení, přičemž nazí jsou patrně zajatci. Mezi nimi i Mastarna, který drží meč a přesekává pouta Caeliu Vibennovi. O jakou historickou událost se konkrétně jedná, nevíme, ale je zřejmé, že zajatcům se podařilo osvobodit. Co bylo potom? Odešli někam, kde se jim dařilo? Stal se Mastarna králem Říma pod jménem Servius Tullius? To samozřejmě nevíme, možné to ale je. V každém případě je to nejstarší známý přímý důkaz existence konkrétní osoby z královského období Říma.

Servius Tullius se stal obětí spiknutí a byl zavražděn podobně jako jeho předchůdce. Sedmým a posledním římským králem se tak stal Tarquinius Superbus, syn Tarquinia Prisca. Livius posledního římskému králi nemůže přijít na jméno, protože prý „*neměl totiž pro svoje právo na královskou vládu nic kromě násilí, protože kraloval ne zvolen národem a nepotvrzen otci*“. Ve skutečnosti se ale Tarquinius Superbus nechoval o nic hůř než jeho předchůdci ani Liviovi současníci. Jak je u Livia běžné, do dávných dějin Říma promítal vztahy, postoje a retrospektivy událostí pozdní republiky a mnohá vyprávění si přibarvil či zcela vybásnil. Poslední římský král byl na černé listině, a tak i činy, které u jiných Livius vychvaluje, u Tarquinia Superba líčí v negativním světle. I jeho přídomek Superbus má negativní konotaci s významem *Zpupný*.

Tarquinius vedl války s okolními městy a jako první vytáhl proti Volskům, silnému italskému kmeni, který byl pro Římany silnou konkurencí. Dokončil také velké stavební projekty, s nimiž začal jeho otec; velký Jovův chrám na Capitoliu, Circus Maximus a Cloaca Maxima. Zajímavá je Liviova zmínka o tom, že král povolal na dokončení chrámu „stavitele odevšad z Etrurie“, kteří měli toho času mnohem větší

stavitelské zkušenosti. Tarquinius údajně vládl pětadvacet let, když proti němu Římané povstali a on byl z Říma vyhnán i se svou rodinou. Tato přelomová událost, znamenající počátek římské republiky, bývá datována k roku 509 př. Kr. Ačkoliv události kolem Tarquiniova vyhnání líčí Livius jako poklidný převrat, prostý větších násilností a bojů, který předal moc do rukou zvolených konzulů, archeologie podává trochu jiné svědectví. Na Foru Romanu byla totiž zjištěna vrstva spáleniště, datovaná na přelom 6. a 5. století př. Kr., která dokládá boje v Římě a regulérní mocenský převrat s ohněm, železem a krví.

Vyhnání Tarquiniovců se ale nevzdávali a zajistili si k obhájení svých nároků podporu etruského krále Larse Porsenny z města Clusium, který přitáhl i s vojskem k Římu. V Římě vyvolala přítomnost etruské armády v čele s mocným Porsennou paniku, „*tak silná byla tehdy clusijská moc a tak proslulé jméno Porsennovo*“. Livius obsáhle líčí dobývání města, jeho následné obléhání, řadu epizod hrdinství Římanů, avšak to nejdůležitější pomíjí a celou záležitost uzavírá tím, že Porsenna nakonec s Římem uzavřel mír a od města odtáhl. Podle historiků Plinia st. a Tacita se totiž mohl sám Porsenna na nějaký čas stát vládcem Říma. I Livius totiž přiznává existenci přívrženců vyhnaného Tarquinia, jimž se mohl Porsenna jevit jako rozumné řešení. Navíc disponoval značnou vojenskou silou, které opozice nedokázala čelit. Historikové se dnes shodují na tom, že během bezmála 250 let trvající doby královské musel mít Řím více vládců než pouhých sedm a Porsenna je vhodným adeptem na jednoho ze zapomenutých králů. Sám Tarquinius pak byl definitivně poražen až roku 490 př. Kr.

Zrodila se římská republika. V jejím čele stanuli dva konzulové, kteří převzali většinu královských povinností, byli politickými i vojenskými vůdci. Opravdu to tak bylo? Opět nevíme, protože první známý doklad o používání titulu *consul* pochází až z počátku 3. století př. Kr. ze sarkofágu Lucia Cornelia Scipiona Barbata. Konzulové byli voleni lidovým hlasováním na jeden rok a měli povinnost dozorovat

volbu svých nástupců. Podle konzulů se také datovaly jednotlivé roky, úřad samotný se udržel až do pádu Západořímské říše a přežíval dál v Byzantské říši i v raném středověku. Ne vždy ale republice vládli konzulové. Občas se stalo, že moc byla na nezbytně nutnou dobu svěřena jmenovanému úředníkovi zvanému *dictator*, jehož úkolem bylo řešit mimořádnou situaci, obvykle zejména válečnou hrozbu. Tento titul válečného vůdce získal v 1. století také Lucius Cornelius Sulla a později Gaius Julius Caesar, jemuž byl krátce před smrtí udělen titul doživotního diktátora. Prakticky neomezená Caesarova moc nakonec vedla k obavám, že by se mohl chtít ověnit titulem *rex*, tedy král, což pro řadu Římanů představovalo strašáka většího, než byl Hannibal před branami.

Pro Římany byl návrat krále nepředstavitelný, a pokud někdo budil zdání, že by o to stál, špatně dopadl, což byl i případ Caesarův, jenž byl kvůli falešnému podezření ubodán v senátu. Porážka krále byla pro Římany významným symbolem, což se odráželo i v triumfálních průvodech římských vojevůdců a císařů, kteří s oblibou před zraky a za posměchu Římanů vedli ulicemi města poražené krále a královny, jako byl numidský král Jugurtha, galský král Vercingetorix, britonský král Caratacus nebo palmýrská královna Zenobia.

II.

JAK KELTOVÉ POKOŘILI ŘÍM

Po vyvraždění předních patricijů nic už Galové nešetřili obyčejných lidí, rozchvátili příbytky a na vydrancované domy vrhli zápalné pochodně...

– TITUS LIVIUS

Mnohokrát stál antický Řím před hrozbou dobytí, ale pouze třikrát se to jeho nepřátelům podařilo. Prvními, kdo dokázal pokořit pyšný Řím, byli ve 4. století př. Kr. Keltové, Římany nazývaní Galové. A pak následovalo osm staletí, během nichž žil Řím v bezpečí pevných hradeb. Za zmínku stojí jen tažení kartaginského vojevůdce Hannibala, jenž roku 217 př. Kr. ohrožoval samotnou existenci Říma, ale neuspěl. Situace se změnila až během stěhování národů na počátku 5. století, kdy Věčné město vyplenili Visigóti a roku 455 pak znovu Vandaloové. A po celou tu dlouhou dobu přetrvávala vzpomínka na ono první děsivé a potupné dobytí Říma Galy.

Zhoršení životních podmínek i zvýšená poptávka po bohatství antického světa přispěly k velké keltské expanzi, jež pozvolna začala na sklonku 5. století př. Kr. Keltské etnikum se ze své původní domoviny, kterou můžeme vymezit oblastí Čech, Rakouska, části Německa a východní Francie, začalo nezadržitelně šířit do všech světových stran. Největší potenciál samozřejmě skýtaly bohaté a úrodné kraje na jihu a západě, kam také v dalších staletích směřoval nejmasivnější keltský tlak a které se nakonec staly jádrem keltského kmenového území.

Římský dějepisec Titus Livius uvádí, že již v 6. století př. Kr. do Itálie pronikali Galové, konkrétně se zmiňuje o období římského krále Tarquinia Prisca, vládnoucího v letech 616–579 př. Kr., kdy měli do severní Itálie přijít galští osadníci pod vedením jistého Bellovesa z kmene Biturigů. Současné archeologické nálezy však příchod Keltů do Itálie posouvají na počátek 4. století př. Kr., tedy do doby, kdy Keltové expandovali do velké části Evropy. Po překročení Alp Keltové narazili na domorodé Etrusky, které porazili v bitvě u řeky Ticina. Do této doby spadá založení osady *Mediolanum* (Milán), které se stalo jedním z hlavních opěrných bodů Keltů v Předalpské Galii, jak tuto oblast začali později nazývat Římané. Bellovesovi Biturigové však nebyli jediní, kdo přišel zabrat italská území. Alpskými průsmyky začaly do Itálie proudit další bojovné keltské skupiny, bažící po kořisti a půdě. Tehdy Alpy překročili Cenomani, Lingoni a Bójové, kteří na úkor Etrusků a Umbrů obsadili území kolem dnešní Boloně, kterou založili jako *Bononii*. Nakonec do Itálie přišli Senonové, kteří se usadili nejjihněji z keltských kmenů v Itálii. Tím začalo období bojů o italskou půdu.

Livius ve svých dějinách *Ab urbe condita* vypráví, že „*Klusinští byli poděšeni novou válkou, když pozorovali to množství nepřátel, nevidaný vzhled těch lidí i druh jejich zbraní a když o nich slyšeli, že často porazili legie Etrusků před Pádem i za Pádem*“. Když keltské kmeny přišly do Itálie, aby hledaly nové živobytí a získaly půdu, dostaly se nejprve do konfliktu s Etrusky. Podle dějepisce Diodóra Sicilského vpadlo na třicet tisíc Keltů, zřejmě převážně z kmene Senonů, do kraje kolem města *Clusium*, dnešního Chiusi, a začali ho plnit. Clusium bylo jedním z velkých etruských měst, stojících Keltům v cestě. Bránit se takové přesile nebylo v moci Etrusků, požádali tedy prý o pomoc Římany. Místo vojenské podpory ale dorazili pouze vyslanci. Když se Římané Galů ptali, čeho si žádají, vznesli podle Livia požadavek na část etruské půdy, které prý bylo dost pro všechny. Postoupením půdy Keltové podmiňovali zachování míru, avšak „...*bude-li nám půda odeprěna,*

stejně tak před vaší tváří začneme boj...“. Nemohlo to skončit jinak než bitvou.

„Obě strany rozníceny hněvem se rozběhnou pro zbraně a srazí se v bitvě. Tu však už osud zle doléhal na římské město, a proto také vyslanci se chopí zbraní proti právu platnému u všech kmenů.“ Římané nectili poselství, a zatímco zuřil boj mezi Etrusky a Kelty, římsští vyslanci nečekaně napadli a zabili jednoho z keltských náčelníků. Keltové vznesli stížnost k římskému senátu a dožadovali se spravedlnosti. Místo satisfakce se ale *„dozvěděli, že ti, kdož porušili lidské právo, ještě nadto byli povýšeni čestnými úřady a že tak jejich poselstvo bylo vystaveno výsměchu. Vzplanuli hněvem, který nedovede ten kmen potlačit, ihned vytrhli prapory a spěšným pochodem nastoupili na Řím,“* líčí události římský dějepisec Titus Livius. Za válku s Galy si tak Římané mohli sami.

Bylo jen otázkou času, než Keltové změří síly s mladou římskou republikou na bitevním poli. Situace rychle gradovala a kolem roku 390 př. Kr. došlo k velké bitvě mezi keltskými Senony a Římany, kteří Keltům podlehli. Nechráněný Řím se stal snadnou kořistí galských válečníků. Mohutná galská armáda, údajně v počtu sedmdesáti tisíc mužů, jak říká Diodóros, táhla na Řím a vše, co mělo nohy, jí šlo z cesty. Diodórem uváděný počet galských válečníků je bezpochyby přemrštěný, střízlivý odhad, odpovídající možností kmenového vojska a jeho doprovodu je zhruba 12 000 mužů. Vyděšení obyvatelé ostatních měst narychlo stavěli domobranu, venkované prchali do bezpečí. *„...nejvíce hrůzy vzbudila v Římě rychlost nepřátel, takže museli sebrat nakvap vojsko jako při poplachu a hned s ním vytrhnout...“.* Římané neměli na výběr a rychle pochodovali s nadějí, že keltské útočníky odrazí.

Obě armády se zastavily 18. července u říčky Allia osmnáct kilometrů severně od Říma. *„Za té situace tribunové ani nezaujali předem stanoviště pro tábor, nezbuodovali vpředu násep, aby tak vzniklo místo pro ústup. (...) Hned sestavili bitevní šik roztažený do křídel, aby nemohli být*

obklíčení přesilou nepřátel. Přece však se přední fronty nemohly vyrovnat, protože po roztažení voje tak oslabili střední šik, že sotva tvořili souvislou řadu. Něco vyvýšeného místa bylo na pravé straně a tam se rozhodli umístit zálohy,“ popisuje římskou bitevní formaci Livius.

Situaci před bitvou dále upřesňuje Diodóros, podle nějž ono vyvýšené místo Římané obsadili nejslabšími jednotkami, zatímco silné oddíly v počtu 24 000 mužů vytvořily lineární formaci s řekou Tiberou za zády. I v tomto případě je počet vojáků zřejmě nadsazený, v dané situaci odpovídalo římským možnostem nasazení přibližně patnáctitisícové armády. Podobné postavení jako Římané zaujali i Keltové, s tím rozdílem, že své elitní válečníky nasadili naproti římským zálohám na vyvýšenině. Zda to bylo plánovaně, nebo pouze náhodou, neví ani Diodóros. *„V témže okamžiku zatroubily na obou stranách trubky k útoku a vojska se s mohutným pokřikem srazila v bitvě.“*

Senonský náčelník Brennos v domnění, že římské postavení na kopci znamená lest a že jim tyto zálohy mají vpadnout do týlu, vyslal nejlepší válečníky, kteří z vyvýšeniny bez obtíží zahaly pravé římské křídlo. Jeho rychlé zhroucení a útek vyvolaly paniku i mezi ostatními spolubojovníky. *„Děs a chuť utéci je do té míry ovládly a tak všichni ztratili hlavu, že mnohem větší část jich prchala do Vejí, města nepřátelského (...) než přímou cestou do Říma k manželkám a dětem,*“ vykresluje průběh bitvy Livius. K pořádné bitvě vlastně ani nedošlo. Dříve než Brennos podnikl frontální útok, dali se Římané na útěk a stali se lovnou zvěří. *„Nejenom se s ním nepustili do boje, ale ani mu neodpověděli pokřikem; nedali ránu, neměli šrámu.“*

Jediná relevantní obrana Říma se rozpadla. Na levém římském křídle zahynulo mnoho mužů a ti, kteří zbyli, utekli do Vejí. Vojáci z pravého křídla prchali do Říma, kde *„... utekli se do hradu, přičemž ani za sebou nezavřeli brány města“*. Keltové je následovali. Podle Diodóra strávili první den tím, že zabitým nepřátelům usekávali hlavy jako trofeje, věřili totiž, že v hlavě sídlí duše, a tedy i síla padlého. Na další dva dny

se pak utábořili před Římem a vyčkávali. Liduprázdné hradby, otevřené brány i hluk z útrob města, způsobovaný kvapným přesunem Římanů i s majetkem na opevněnou kapitolskou akropoli, pokládali Senonové za lest. Netušili, že „*mladé branné mužstvo s manželkami a dětmi i nejváženější senátoři se uchýlili do hradu a na Capitolium, aby tam snesli zbraně i zásoby potravin*“. Avšak čtvrtého dne, když zjistili pravý stav věcí, vtrhli branami do Říma a začali ho plenit. V římských ulicích panoval naprostý chaos, lidé prchali všemi směry, ozýval se křik a pláč. Dobyvatelé hledali svou kořist a nebyl nikdo, kdo by jim stál v cestě. Řím padl do rukou Keltů, kteří město bez milosti plenili a drancovali. Poslední záchranou Římanů byl strmý pahorek *Capitolium*, známý jako Kapitol a dnes nesoucí název Campidoglio, jediné opevněné místo ve městě.

Obyvatelstvo, které se na opevněný Kapitol nemohlo uchýlit nebo neprchlo pryč z města, Keltové pobili, vydrancované domy zapálili a pobořili. Během několika málo dnů se Řím obrátil v trosky, pouze pevný Kapitol se tyčil jako maják. Tak to alespoň popisuje dějepisec Livius. Útok na Kapitol byl nevyhnutelný. „*Za prvního svítání,*“ vypráví Livius, „*se na dané znamení všechen jejich branný dav seřadil na náměstí; potom zvedli pokřik, vytvořili želvovitý kryt zvednutím štítů a tak podstoupili pod hrad.*“ Jenomže Římané, ač méně početní, využili svého výhodného postavení a srdnatě bránili jakémukoliv proniknutí Keltů na Kapitol.

Opakovaně se nepřátelé pokoušeli o zdolání Kapitolu, ale bezvýsledně. Po několikadenním obléhání se nakonec pokusili o noční útok, který by se zdařil, kdyby ho nepřekazil nečekaný obránce. Podle pověsti zhatily noční keltský útok posvátné kapitolské husy, které Římané chovali v chrámu bohyně Juno. Jejich křik zburcoval římské obránce, kteří i tento přepad zastavili. Situace byla komplikovaná pro obě strany. Hladovějící Římané neměli úniku, Keltům docházely zásoby a rozmáhaly se nemoci.

Římané se rozhodli vyjednávat a Keltové to uvítali. Velmi barvitě, i když patrně z velké části smyšleně, o tom vypráví historik Livius,

jehož snahou bylo co nejvíce ospravedlnit a zjemnit potupu, jakou Římané od Keltů zakusili. „*Pak byla projednána ta věc v rozmluvě mezi Quintem Sulpiciem, tribunem vojenským, a Brennem, knížetem gallským, a byla určena výkupní cena tisíc liber zlata pro národ, který měl brzy vládnout světu. K tomu prahanebnému jednání přidal Brennus ještě urážku. Gallové přinesli falešná závaží neodpovídající tíhy. Tribun se zdráhal jich užít. Tu ten nestoudný Gall přihodil meč k těm závažím a pronesl slova nesnesitelná pro Římany: „Běda přemoženým!“*“

Keltové dostali své výkupné, odpovídající 328 kilogramům zlata, a město opustili. Jak to bylo dál? V tom se prameny rozcházejí. Livius tvrdí, že krátce poté se keltští Senonové znovu utkali v bitvě s Římany, jimž tentokrát velel římský hrdina Camillus. Keltové měli být kruté rozprášeni, avšak Diodóros ani Polybios se o Camillovi nezmiňují a podávají trochu jiný obraz událostí. Příběh o slavných činech Camillových byl do líčení událostí pravděpodobně přidán mnohem později ze zřejmých důvodů. Řek Diodóros naopak zmiňuje porážku keltského vojska od Etrusků z města Caere, a to až po návratu z jihu Itálie, kde keltští válečníci vstoupili do služeb syrakuského tyrana Dionýsia I. jako žoldnéři. Podobně i řecký historik a geograf Strabón mluví o tom, že Keltové podlehli vojsku z Caere a že vítězové získali ono zlaté výkupné z Říma.

Ačkoliv Senonové hledali místo, kde by se usadili, nezdá se, že by Brenново vojsko, které vyplenilo Řím a poté odtáhlo na jih Itálie, hledalo půdu. V žádné z dochovaných zpráv nenalzáme jedinou zmínku o ženách nebo dětech. Je velmi pravděpodobné, že nešlo o osadníky, ale válečníky, kteří hledali kořist. Rychle se přesouvali, nic je nezdržovalo a z Říma odtáhli i s výkupným na jih, kde se nechali najmout jako žoldnéři. Senonové jako kmen se v Itálii usadili při východním pobřeží Etrurie, kolem dnešní Ancony. Zde se udrželi až do roku 283 př. Kr., kdy byli definitivně poraženi Římany. Ti pak v oblasti založili kolonii *Sena Gallica* (dnešní město Senigallia).

Ačkoliv je dobytí Říma Kelty jednou z nejpamátnejších událostí římské republiky, není dodnes zřejmé, ve kterém roce se tak stalo. Nejčastěji se uvádí rok 387 př. Kr. Toto vročení vychází z datace řeckého dějepisce Polybia. Naproti tomu řecký spisovatel Plútarchos datuje událost krátce po roce 393 př. Kr. a římský dějepisec Titus Livius zanechává zprávu o událostech z roku 390 př. Kr. Jednoznačně však platí, že k události došlo. Ovšem jaký byl skutečný průběh galského vpádu do Říma? Livius líčí dobytí Říma jako děsivou událost s apokalyptickými rysy, plnou ohně, ničení, destrukce a smrti. Jenomže archeologové žádné známky tak masivní destrukce dosud nezaznamenali. To ale nemusí nutně znamenat, že dobytí Říma Kelty bylo pouze pohádkou k strašení malých dětí. Právě naopak.

Galský vpád pravděpodobně neměl takovou intenzitu, jakou popisuje Livius. Zřejmě k žádné výraznější destrukci a spálení města nedošlo, Keltové na to neměli čas ani prostředky. Vojsko na kořistnické výpravě mohlo vtrhnout do Říma, pobrat co se dalo, vybrat výkupné a táhnout dál. Římané se z děsivého zážitku rychle vzpamatovali a pustili se do stavby nové, pevnější hradby, tzv. Serviovy, v celkové délce 11 km, která obepínala všech sedm římských pahorků. Části této hradby dodnes stojí, dochované úseky lze spatřit v samém centru Říma nedaleko hlavního vlakového nádraží Termini. Právě tato hradba, zbudovaná díky strachu z Galů, zdržela Hannibalovo vojsko a plně byla nahrazena až o půl tisíciletí později hradbami císaře Aureliana, který tak ve 3. století čelil přicházejícímu nebezpečí germánských kmenů.

Zkušenost s Kelty vedla v římské společnosti k přehnanému strachu z Galů a obecně všech národů přicházejících ze severu, což ještě umocnily následné války s Galy v Itálii a invaze Teutonů a Kimbrů na konci 2. století př. Kr. Důsledkem pak bylo také Caesarovo válečné tažení v Galii, význam, který byl jeho vítězství přikládán, a oslavy, jež následovaly.

Drancování, které ve starověkém Římě vypuklo po obsazení města Kelty na počátku 4. století př. Kr., bylo první takovou zkárou, nikoliv však poslední, jakou Romulovo město zažilo. Trvalo to dalších osm století, než noví barbari oživilo vzpomínku na dávnou potupu a pak se dobyvatelé vraceli znovu a znovu až do novověku.

Druhé dobytí a vyplenění Říma přišlo na samém sklonku existence římského impéria roku 410, kdy jej dobyl král Alarich se svými Visigóty. O další, mnohem důkladnější vydrancování římského bohatství se postaral germánský kmen Vandalů, vedený králem Geiserichem roku 455. Po pádu Západořímské říše se strhl boj o Itálii mezi germánskými kmeny a Byzantskou říší, která se stala dědicem antické tradice. Císař Justinián I. si v italských záležitostech vedl dobře, zdatného soupeře ale našel v ostrogótském králi Totilovi, jenž sjednotil Germány v Itálii a vytáhl na Řím. Během nočního útoku pronikli Ostrogóti do města a několik dalších týdnů kořistili na majetku i životech. Z kdysi mocného Říma se stala ruina s několika stovkami obyvatel.

Řím i v následujících staletích zůstával významným a bohatým městem a po každém pokoření se znovu postavil na nohy. V 9. století byl zejména jako centrum křesťanství a sídlo papeže opět bohatým městem, které působilo na nové dobyvatele jako magnet. A tak neunikl pozornosti ani expandujících Saracénů ze severu Afriky, kteří o několik let dříve dobyli sicilskou Messinu. Poté Arabové vpadli do Itálie a pokusili se proniknout i do Říma, nakonec ale vydrancovali pouze starou baziliku sv. Petra, baziliku sv. Pavla za hradbami a okolí města. Samotný Řím, skryt za mohutnými hradbami, zůstal ušetřen.

V 11. století se stali jednou z nejvýznamnějších hybných sil dějin Normané, potomci vikingů. Jejich aktivity byly rozsáhlé a nevynechali ani Itálii. Normanský vůdce Robert Guiscard byl, podobně jako jiní Normané, ceněn pro své válečné schopnosti a jako takový se stal spojencem papeže Řehoře VII. ve sporu s císařem Jindřichem IV., který obléhal Řím. Guiscard se tak roku 1084 vydal na Řím a papeže vysvobodil.

Římané se ale vůči Normanům chovali nepřátelsky a mnozí se přiklonili k císaři. Situace vyústila v třídenní ničení, plenění a drancování Říma Normany, kteří zničili řadu významných staveb, povraždili spoustu obyvatel a další odvěkli do otroctví.

Poslední a dle dochovaných zpráv jedno z nejbrutálnějších plenění Říma se odehrálo na prahu novověku, kdy do Říma vtrhlo demotivované a nezaplacené mnohonárodnostní vojsko císaře Karla V. Habsburského. Opět šlo o měření sil mezi císařem a papežem, jímž byl tehdy Klement VII., který unikl masakru jen díky tomu, že se ukryl za neproniknutelnými zdmi Andělského hradu, někdejšího mauzolea císaře Hadriana. Tato barbarská a krvavá událost vešla do dějin pod italským termínem *Sacco di Roma* a ukončila italskou renesanci.

III.

VÁLKA O STŘEDOMOŘÍ

Viděli, že Kartagiňané si podrobili nejen Afriku, nýbrž i značné části Ibérie a ovládli také všechny ostrovy v Sardinském a v Tyrhénském moři...

– POLYBIOS

Kartágo, srdce punské říše, bylo jednoznačným vládcem západního Středomoří. Disponovalo mocným loďstvem, které zcela ovládalo obchod v oblasti. Nikoliv náhodou o Kartágu mluvili antičtí autoři jako o nejbohatším městě světa. Svou velikostí mohl Kartágu konkurovat pouze Egypt. Kartágo bylo původně fénickou kolonií, jež byla podle tradice založena roku 814 př. Kr. obchodníky z města Týros. Kartágo tak bylo donedávna považováno za fénické město, jehož obyvatelé byli fénického původu, avšak skutečnost byla mnohem barvitější.

Kartáginci uctívali fénická božstva, používali fénické písmo, mluvili fénickým jazykem a jejich pojmenování Punové je totéž co Féničané. Byli to tedy Féničané? Překvapivě nikoliv. Rozsáhlý mezinárodní výzkum publikovaný časopisem *Nature* na jaře roku 2025 odhalil, že podíl Féničanů byl v kartaginské populaci minimální. Naopak se ukázalo, že genetická skladba punské společnosti byla velmi pestrá, nejvýznamnější podíl odpovídal genetickému profilu obyvatel Sicílie, Egejské oblasti a severní Afriky. K těmto zjištěním mohlo dojít díky analýze přibližně dvou stovek genetických vzorků ze čtrnácti pohřebních lokalit v Sýrii, Libanonu, severní Africe, na Iberském poloostrově, Sicílii, Sardinii a Ibize, tedy ze všech koutů punské říše i samotné

Fénicie. Punové tak byli první prokazatelně kosmopolitní civilizací, kterou nespojoval genetický původ, ale kultura, široce přijímaná nej-různějšími etniky.

Současní autoři používají pro vše, co souvisí s Kartágem, slovo „kartaginský“, avšak s výjimkou punských válek. Faktem je, že naopak antičtí autoři skloňovali v daných souvislostech termín „punský“. V čem je rozdíl a proč jsou Kartaginci Punové? Latinské *punicus*, původně *poenicus*, vychází z řeckého *Foiniké* – Fénicie.

Kartágo se poměrně brzy z fénického vlivu vymanilo a následně ovládlo i jiné fénické kolonie v západním Středomoří. O dominantní postavení sváděli Punové boje s Řeky, Etrusky i Féniciány. Před rokem 500 př. Kr. již Kartágo kontrolovalo Sardinii a část Sicílie, kde se dělilo o moc s Řeky, kteří v té době představovali pro Puny největší soupeře. Úlohu Řeků však postupně přebírali Římané.

Punové s římskou republikou nejdříve navázali příležitostná spojení, první písemně doložená dohoda pochází z roku 509. Tehdy si již Kartágo podrobilo většinu bývalých fénických kolonií, ovládalo převážnou část severní Afriky, podmaněny byly i některé libyjské kmeny a pod kontrolou mělo také Sardinii a většinově Sicílii. Ve 3. století př. Kr. bylo Kartágo pánem západního Středomoří a stalo se hrozbou pro rozpínající se Řím, který si kousek po kousku podmaňoval okolní kraje. Při expanzi na jih se dostali do křížku s Řeky, jimž patřil jih Itálie s nejmocnější řeckou kolonií Tarentem. Vypukla válka s Pyrrhem, řeckým králem Épeiru. Tehdy se z Římanů a Kartaginců stali dokonce spojenci. Netrvalo však dlouho a ze spojení se stala rivalita, přetavená v ryzí nepřítelství. Ohrožení, které bojovný Řím pociťoval, vyústilo v první punskou válku. Nehrálo se o nic menšího než o nadvládu nad Středomořím. Kartaginský generál Hamilkar Barakas nehodlal Římanům v žádném případě ustoupit.

Roku 264 př. Kr., poté co se vojevůdce Pyrrhos vrátil do Řecka, došlo v sicilském městě Messana ke sporům o vládu. Jedna z frakcí si

na pomoc přizvala Kartagince, osloveni však byli i Římané. Záminka pro další expanzi byla na světě. Fakticky totiž došlo k porušení smluv s Kartágem, které jasně vymezovaly sféry vlivu. Pevninská Itálie patřila Římu a Sicílie Kartágu. Odůvodnění pro agresi si však Římané bez obtíží našli a vlastně z jejich úhlu pohledu byly obavy opodstatněné, protože Kartágo ovládalo severní Afriku, velkou část Ibérie i všechny ostrovy v Sardinském a v Tyrhénském moři. *„Obávali se, že kdyby se zmocnili ještě Sicílie, stali by se obtížnými a nebezpečnými sousedy, protože by je obklíčili a ohrožovali by všechny části Itálie. Proto bylo zřejmé, že si záhy podrobí Sicílii...“* vypráví slavný řecký historik Polybios.

Římský senát rozhodl a legie se vylodily na Sicílii, kde se velmi rychle zmocnily Messany. Rychlým vítězstvím nad spojeneckým vojskem Kartága a Syrakus přiměly Římané Syrakusy ke spojenectví. Syrakusy byly nejmocnějším městem ostrova a pro obě strany bylo důležité mít ho na své straně. Součinnost města byla pro Římany významná zejména z hlediska zásobování římské armády na Sicílii, neboť kartaginské loďstvo představovalo pro římské zásobování značný problém. Mezitím se Punové chystali na odpověď a rychle stavěli žoldněřskou armádu, složenou z pěchoty, jízdy, šedesáti slonů a také s pomocí Keltů, Ligurů a Iberů. Armády změřily své síly roku 262 př. Kr. u města *Akragas* (Agrigento) s jasným výsledkem; Římané zvítězili, město vyplenili a obyvatele zotročili.

První vítězství na Sicílii ani zdaleka nic neznamenalo. Římané si uvědomovali, že pokud chtějí zlomit moc Kartága, musí se mu postavit na moři. Problém byl v tom, že až dosud neměli žádné zkušenosti s mořeplavbou a válčením na moři. Proto začali budovat vlastní loďstvo, které by se mohlo s punskou flotilou utkat. K tomu došlo roku 260 př. Kr. v bitvě u Mylae, kde Římané představili svá bojová plavidla, *quinquerémy* (pětiveslice) a *trirémy* (trojveslice), zhotovená podle lodí kartaginských, ovšem vylepšená o tzv. *corvus* (havran). Šlo o padací můstek, umístěný na přídi lodi, který byl zespodu opatřen kovovým

hrotem, s jehož pomocí Římané zahákovali punskou loď a proměnili svou nevýhodu ve výhodu. Římané měli jen minimální zkušenosti v boji na moři, naopak však excelovali na pevnině. S pomocí havranu mohli bojovat na nepřátelské palubě tak, jak byli zvyklí. Tato taktika slavila úspěch v několika dalších střetech, z nichž nejvelkolepějším byla bitva u sicilského mysu *Enomus*, kde Římané využili svou přechotní převahu, Kartagince porazili a polovinu jejich lodí buď ukořistili, nebo potopili.

Ve snaze využít získané vítězství a rozhodnout válku ve svůj prospěch se Římané rozhodli přenést boj přímo do Afriky. „*Plánem Římanů bylo odplout do Libye a přenést válku do této země, aby se Kartaginci už déle nezdržovali na Sicílii, protože se sami i jejich území ocitlo v nebezpečí,*“ vypráví Polybios. Jenomže Římané narazili a utrpěli tvrdou porážku. Pouze díky nové flotile, kterou vyslal senát, mohli přeživší legionáři opustit horkou africkou půdu. Přece však nevyvázli, neboť celé římské loďstvo zničila silná bouře. Kartaginci toho využili, aby obnovili své pozice na Sicílii. Římané reagovali vysláním nového loďstva proti kartaginskému centru na Sicílii, městu *Lilybaeum* (Marsala), a do Afriky, ale znovu neuspěli. Při pozemní ofenzivě se jim však podařilo dobýt kartaginská města na severu Sicílie. Roku 249 př. Kr. Kartaginci zničili další římskou flotilu u *Drepana* (Trapani) a znovu ovládli moře.

Vítězstvím u Drepana získali Punové jedinečnou příležitost zvýšit tlak, vyhnat Římany ze Sicílie a srazit je na kolena. Toho času Punové na Sicílii udrželi pouze dvě města – *Lilybaeum* a *Drepanum* – a obě čelila římským útokům. Přesto Kartaginci zcela nepochopitelně nevyužili situace, aby Sicílii znovu ovládli a zbavili se Římanů. Místo toho dali přednost africké expanzi, většinu svého loďstva i s vojskem postupně stáhli a soustředili se na boje s Libyjci a Numidány.

V této situaci získal v létě 247 př. Kr. velení na Sicílii generál Hamilkar Barkas. Byla mu ponechána jen malá armáda, která v žádném případě nestačila k porážce nepřítele. Hamilkar proto dělal jediné, co

mu za daných okolností zbývalo, a dělal to velice dobře. Ze strategicky položeného tábora podnikal nečekané výpady a velmi operativně napadal římské posádky na ostrově. Jeho vojsko bylo složeno převážně z žoldníků různých národností, přesto však z nich Hamilkar dokázal vytvořit motivovanou, disciplinovanou a široce použitelnou sílu. Ačkoliv na Sicílii nesvedl žádnou rozhodující bitvu a nezískal zpět žádné z Římany obsazených měst, neboť na to neměl dostatečné zdroje, dokázal po šest let vést úspěšnou guerillovou válku.

Hamilkar neměl příliš na výběr. Měl k dispozici pouze malé vojsko, nedisponoval žádnými prostředky k tomu, aby mohl najmout posily a v zásobování byl závislý na loďstvu. Svě omezené zdroje však využíval naplno a v boji s Římany efektivně kombinoval pěchotu, jízdu a loďstvo. Hned roku 247 př. Kr. podnikl nájezd na města *Locris* (Locri) a *Brundisium* (Brindisi) na jihoitalském pobřeží, čímž si opatřil nějaké zásoby. Po návratu na Sicílii se opevnil na hoře Heirkté severozápadně od města *Panormus* (Palermo). Odtud měl dobrý přehled o dění v okolí a po další tři roky odtud vedl partyzánské akce, narušující římské snahy o dobytí punských měst Drepana a Lilybaea. Zároveň uštěďřoval nepříteli rány i na jeho vlastním území, když opakovaně napadal římské posty na Sicílii i na jihu Itálie až ke Cumae.

Nevíme, zda se Hamilkar snažil během prvních tří let získat Římany obsazený Panormus, poblíž něž měl své ležení. Pokud ano, jeho záměr nevyšel. Pokud ne, měl Hamilkar dobrou polohu pro plenění římského území. Tak či onak, roku 244 př. Kr. udělal kartaginský vojevůdce další krok. V noci se tajně přeplavil dál na západ, kde obsadil svah hory Eryx, kde se rozkládalo někdejší kartaginské město. Obyvatele, kteří v městě zbyli po římském záboru roku 249 př. Kr, přemístil do nedalekého Drepana. Odtud mohl bez problémů poskytovat pomoc Římany obleženému Drepanu, ba co víc, opět komplikovat život římským dobyvatelům. Město Eryx, které Hamilkar se svým vojskem obsadil, totiž leželo mezi římským táborem na úpatí hory před obléhaným Drepanem a vrcholem

Eryku, který rovněž drželi Římané. Pokud by v této situaci obdržel podporu z Kartága, mohl Římany úplně porazit.

Celé dva roky držel Hamilkar svůj post a znemožňoval Římanům efektivní obléhání, přičemž zásoby získával z Drepana. Bohužel, v této době bylo odvoláno punské loďstvo, takže Hamilkar zůstal bez spojení s mořem a nemohl podnikat žádné vlastní nájezdy za kořistí. Podnikání takových akcí na pevnině Hamilkar zakázal, neboť byly příliš riskantní. Přesto jeden z jeho velitelů rozkaz porušil a vydal se plenit. Byl však obklíčen Římany a mnoho jeho mužů bylo zabito. Netrvalo dlouho a Hamilkar účet vyrovnal.

Ačkoliv měl Hamilkar Barkas ve všech směrech omezené zdroje, díky svým kvalitám odolával všem pokusům o porážku a svými akcemi neúměrně prodlužoval římské snahy o podmanění Sicílie. Tato skutečnost, spolu s neschopností pozemního vojska dobýt Lilybaeum, přiměla Římany k tomu, aby vystavěli novou flotilu, která by Kartágo porazila na moři, když to nešlo na souši. S problémy se však potýkal také Hamilkar. Obtížná situace a nemožnost dosáhnout jednoznačného vítězství vedly ke zradě tisícovky keltských žoldnérů, kteří se pokusili zběhnout do římského tábora. Vojevůdce plán včas odhalil a morálku nespokojených pozvedl příslibem vysoké finanční odměny. Tento Hamilkarův slib Kartágu později způsobil vážné potíže a vedl k válce se žoldněři na africké půdě.

Díky veřejné sbírce, za významného přispění římských boháčů, postavili Římané novou flotilu dvou set quinquerém, obsazených skvěle vycvičenou posádkou. S tímto loďstvem se vypravil konzul Gaius Lutatius Catulus k břehům Sicílie, aby odřízl Hamilkara od spojení s mořem a zablokoval i přístavy obléhaných měst Lilybaeum a Drepanum. V této pozici Římané vyčkávali příjezdu Punů. *„Hannón (...) vyplul, zamířil k tak zvanému Svatému ostrovu a měl v úmyslu dostat se odtud, aniž by to nepřátelé zpozorovali, k Eryku, vyložit tam zásoby a odlehčit tak lodím, naložit vhodné námořní vojáky z řad žoldnérů*

a s nimi i Barku a utkat se pak s nepřítelem,“ vypráví o punském plánu Polybios. Záměr ale nevyšel, protože římské hlídky flotilu zachytily.

Roku 241 př. Kr. se římské a kartaginské loďstvo střetlo u Aegatských ostrovů. Tentokrát měli převahu Římané, jejichž flotila byla početnější a vojáci lépe vycvičení. Kartaginské loďstvo bylo přetíženo zásobami, jež měly pomoci Hamilkarovi, odříznutému na Sicílii. Pokud by zásoby dostal, lodě by obsadili zocelení žoldnéři a římská převaha by už nebyla tak jednoznačná. Válka by pokračovala a Hamilkar by mohl uspět. Proto také Catulus usiloval o bitvu dřív, než punský vojevůdce Hannó zásoby vyloží. Římské lodě byly odlehčené, aby lépe manévrovaly. To napomohlo porážce Punů, kteří v bitvě ztratili polovinu lodí.

Hamilkar zůstal izolován na Sicílii bez naděje na jakoukoliv podporu. Válka skončila a Hamilkar byl pověřen mírovým vyjednáváním. Kartágo muselo přistoupit na tvrdé mírové podmínky, které jim přikazovaly vyklidit Sicílii a všechny přilehlé ostrovy, zaplatit 3 200 talentů (přes 100 tun) stříbra jako válečné reparace, vykoupit všechny zajaté Puny, zatímco Římané měli být propuštěni zdarma, a několik dalších požadavků. Hamilkar původně vyjednal mírnější podmínky, ty ale neschválil římský senát.

Punská armáda se svým složením výrazně lišila od vojska římského. Zatímco v římském vojsku sloužili v době punských válek především římstí občané a italští spojenci, punské vojsko se skládalo převážně z žoldnéřů, kteří byli motivováni zejména penězi, a též příležitostně ze spojenců, najatých pouze na konkrétní akci. Sami Punové byli především obchodníci a mořeplavci a do bojů se moc nehrnuli. Výjimku představovali punští generálové, pod jejichž velením žoldněřské jednotky sloužily. Žoldněřský charakter pozemní armády Punů byl také častou příčinou potíží, které po skončení první punské války vyústily ve válku Kartága se žoldněři. Teprve tehdy z občanů Kartága povstala armáda, jež pod vedením Hamilkarovým dokázala po těžkých a krutých bojích žoldněře porazit. *„Rozšířil dokonce hranice kartaginských*

držav, v celé Africe zajistil takový mír, že se zdálo, jako by v ní dlouhá léta nebyla žádná válka,“ vypráví o Hamilkarovi Cornelius Nepos.

V punském vojsku bychom našli Kelty, Ibery, Ligury, Numidaňany, Libyjcce i Řeky. Přítomni byli také skvělí prakovníci z Baleárských ostrovů. Kartaginská jízda se velmi podobala jízdě řecké a její součástí byly také jednotky lehkých numidských jezdců, pověstných svou obratností a odvahou, kteří nepoužívali sedla ani třmeny a na nepřátele při rychlých výpadech vrhali lehké oštěpy. Výsostnou zbraní Kartaginců však byli váleční sloni, jejichž nasazení mělo pro Římany i další nepřátele zdrcující účinek. Teprve na konci druhé punské války našli Římané způsob, jak se se slony vypořádat.

Šest let, které Hamilkar Barkas strávil válčením na Sicílii, bylo pouze předehrou k jeho dalším válečným dobrodružstvím. V letech 240–237 př. Kr. byl vrchním velitelem kartaginských vojsk ve válce se vzbouřenými žoldnéři, kteří po prohrané punské válce požadovali svou odměnu a začali plenit punské území v Africe. Jen co skončila válka s žoldnéři, vypravil se Hamilkar do Hispánie, kde vedl dlouhé tažení za připojení bohaté země ke Kartágu. Po devíti letech bojů s iberskými kmeny, poté co položil základy pro další úspěšné tažení svého syna Hannibala, padl v bitvě roku 228 př. Kr. Jeho předčasná smrt znemožnila dokončení jinak úspěšného dobývání Hispánie.

Dějepisec Polybios hodnotí Hamilkarovo vojenské nadání nezařadit a oceňuje jeho schopnosti, když píše, že *„jako celek byli Římané mnohem lepší a odvážnější, avšak generál, kterému náleží vítězství pro odvalu i genialitu, je Hamilkar zvaný Barcas, pravý otec onoho Hannibala, který poté vedl válku s Římany.“* Polybiovo hodnocení výstižně doplňuje Cornelius Nepos, když o Hamilkarovi píše, že *„i když se před jeho příchodem vedlo Kartagiňanům špatně na moři i na souši, tam, kde byl on sám osobně přítomen, nikdy neustoupil nepříteli ani mu nedal možnost způsobit nějakou škodu. Naopak, kdykoliv se nabídla příležitost, sám dorážel často na nepřátele a vždy odešel jako vítěz.“*

IV.

KARTÁGO MUSÍ BÝT ZNIČENO

Nikdy se totiž nepotýkali navzájem zbraněmi ani mocnější státy a národy a nikdy právě tito soupeři neměli tolik bojové síly a zdatnosti.

– TITUS LIVIUS

Kartaginský vojevůdce Hannibal byl bubákem, kterým římské matky strašily své nezbedné děti ještě dlouho poté, co přestal být obávaný vojevůdce skutečnou hrozbou. Proč byl mezi všemi nepřáteli Říma právě Hannibal oním strašákem a co v Římanech zanechalo takový pocit hrůzy?

Jen velmi obtížně bychom ve starověkém světě hledali dvě mocnosti, které by se víc nenáviděly, než jak tomu bylo v případě Říma a Kartága. První punská válka přisoudila vítězství Římanům a zbavila Kartagince nadvlády nad Středomořím. Kartágo však bylo příliš daleko na to, aby přestalo být hrozbou a dalo se ovládnout. Kartaginci, i když zbavení svého mocného loďstva, začali velmi rychle obnovovat své bohatství a vliv, čímž se opět dostali do křížku s římskou republikou.

Novou ekonomickou základnou Kartága se stala Hispánie, dnešní Španělsko, kde si vojevůdce Hamilkar Barkas podrobil keltiberské kmeny na celé jižní půli poloostrova a zajistil, aby příjmy z místních stříbrných dolů směřovaly do Kartága. Hamilkarův zeť Hasdrubal v této politice úspěšně pokračoval, a protože se zájmy mocností opět protnulý, uzavřel roku 226 př. Kr. s Římany dohodu o rozdělení sféry vlivu v Hispánii. Když byl Hasdrubal o pět let později nikoliv náhodně

zavražděn, nastoupil na jeho místo Hamilkarův pětadvacetiletý syn Hannibal. Pokud Římané odstraněním Hasdrubala doufali v oslabení punské moci, spletli se. Mladý Hannibal se ukázal být ještě mnohem schopnějším a rozhodnějším vojevůdcem a protivníkem.

Nejprve se vypořádal s odbojnými keltiberskými kmeny a poté roku 219 př. Kr. dobyl Římu nakloněnou řeckou kolonii Saguntum. Tato akce Římany dopálila natolik, že požadovali Hannibalovo vydání. K ničemu takovému pochopitelně nedošlo, a tak Řím Kartágu vyhlásil další válku.

Hannibal v žádném případě nehodlal čekat, až iniciativu převezmou Římané. Byl připraven se s Římem utkat a splatit mu i s úroky porážku z první punské války. Římané si byli jisti svou převahou na moři, která jim umožňovala efektivně přesouvat armádu do jednotlivých částí punské říše a postupně ji decimovat a zároveň zamezit jakémukoliv pokusu Kartaginců o námořní protiakci. Stejnou věc si uvědomoval i Hannibal, a proto neztrácel čas. Nehodlal riskovat, že se Římané vylodí v Africe. Rozhodl se Římanům zasadit smrtící úder na jejich vlastním území. Plán byl prostý. Překročit Pyreneje, projít jižní Galií, překročit Alpy a vpadnout do Itálie.

Veškeré punské síly se shromáždily v hispánském Novém Kartágu a odtud se pod Hannibalovým vedením vydaly zřejmě v dubnu 218 př. Kr. k Pyrenejím. *„Přepravil vojsko ve třech částech přes Hiberus. Napřed však poslali muže, kteří by si dary naklonili Gally v místech, kudy mělo vojsko projít, a vyzvěděli na nich přechod přes Alpy. Převedl přes Hiberus devadesát tisíc pěšáků a dvanáct tisíc jezdců,“* uvádí římský historik Titus Livius.

Armáda, které Hannibal velel, byla vskutku impozantní, a kromě lidské síly ohromovala také sedmatřiceti válečnými slony. Velení vojska obstarávali urození kartaginští generálové, většinu armády však tvořili žoldnéři ze všech koutů západního Středomoří: keltiberská jízda i pěchota, baleárští prakovníci, jízda Numidaňů a Maurů, těžkooděnci

ze severní Afriky i Řecka a později se přidali i Galové. Hannibal cestou zajišťoval území, kterým procházel, aby nezůstal odříznut od Hispánie. Do Galie proto vstoupil s 38 000 pěšáky, 9 000 jezdci a 37 slony.

Na území galských kmenů Hannibal přesvědčil místní náčelníky, že není jejich nepřítelem, naopak, že jejich společným nepřítelem je Řím. Tím si zajistil volný průchod jižní Galii až k *Rhodanu* (Rhôna). Bylo léto a Hannibalovi šlo o čas. Musel se přes široké ústí řeky dostat co nejdříve, aby stihl překročit Alpy dřív, než začne zima. Nemaleým oříškem byla logistika, zejména pokud se týká transportu slonů přes vodní tok, avšak i s tím si Punové poradili. *„Návrhy na přepravu slonů byly, myslím, různé,“* píše ve svých Dějinách Livius. *„Jedni vypravují, že sloni byli sehnáni na břehu do jednoho stáda, jejich strážce podráždil nejdivočejšího z nich, ten se hnal za svým utíkajícím vůdcem do vody, strhl s sebou stádo, a když některý slon pln strachu před hloubkou ztratil pod nohama pevnou půdu, právě ten prudký říční proud ho zanesl s sebou na protější břeh.*

Věrohodnější však je, že byli přepraveni na vorech. Tento nápad byl jednak bezpečnější radou v době, kdy to ještě nebylo provedeno, jednak pravděpodobnější nyní, kdy přeprava slonů je skutečností. Postavili nejprve jeden vor dvě stě stop dlouhý a padesát stop široký, odstrčili ho od země na řeku, dřív jej ovšem připoutali silnými lany k hoření části břehu, aby ho voda neunesla po proudu, a takto upravený na způsob mostu pokryli naházenou zemí, aby zvířata mohla po něm kráčet jako po pevné zemi.“

Přechod Hannibalovi znepříjemňovali bojovní Galové na druhém břehu, připravení Puny napadnout, jen co řeku překonají. Proto jim připravil malé překvapení a ze zálohy je rozprášil. Došlo také k první potyčce s Římany, kteří se pod velením konzula Publia Cornelia Scipiona vylodili jen pět dnů pochodu od Hannibalova tábora. Překvapení bylo oboustranné. Tři stovky římských jezdců se srazily s pěti sty Numiďanů vedených Hannibalem. Ve chvíli, kdy Hannibalova

jízda vítězila, zavelel velitel k ústupu. Nehodlal ztrácet více času ani sil. Dobře věděl, že se Římané brzy pokusí o rozhodující konfrontaci. To by však mohlo narušit jeho vlastní plány.

V táboře na Hannibala čekalo poselstvo keltského kmene Bójů ze severní Itálie, vedené náčelníkem Magilem. Bójové toho času čelili tvrdé odvetě za povstání proti římské okupaci, a tak nabídli Hannibalovi spojenectví proti Římu a veškerou potřebnou pomoc – muže, zbraně, průvodce, cokoliv. Hannibal byl Magilovou nabídkou potěšen. Spojenectví bylo uzavřeno a punské vojsko se dalo znovu do pohybu. Cesta alpskými průsmyky byla pro Hannibala další zkouškou jeho schopností a odvahy jeho vojska, neboť se při průchodu horským masivem musel vypořádat s útoky divokých keltských kmenů, které ač byly poraženy, způsobily Kartagincům nemalé ztráty, jednou „*byl málem obklíčen a poražen, nikoli snad v otevřené válce, nýbrž jejich obratností, lstí a léčkami*“.

Největší útrapy Hannibalovým mužům však způsobily hory samotné. Sníh, mráz, led, obtížně schůdný terén a hlad. Více než dva týdny vyčerpávajícího pochodu přes Alpy, který byl odměněn pohledem na zelenou Pádskou nížinu.

Ztráty, které Hannibal cestou utrpěl, ho stály mnohem víc, než kdyby se s Římany utkal v bitvě. O to ale Hannibalovi nešlo. Byl to on, kdo určoval podmínky, a přechodem Alp Římanům vskutku zcela zhatil jejich vlastní plány. Podle nich měl konzul Scipio s vojskem namířeno do Hispánie, kde chtěl k rozhodujícímu střetu přimět samotného Hannibala, jeho plán se však zhroutil při spatření opuštěného punského tábora na břehu Rhodanu. Druhý konzul Tiberius Sempronius Longus měl s legiemi napadnout Kartágo. Zvěsti o Hannibalově přítomnosti v Itálii mu vzaly vítr z plachet.

Cornelius Scipio spěšně přesunul svou armádu od Rhodanu do Popadí, kde se chystal na střet s děsivým nepřítelem. Že prý má punská armáda na sto tisíc mužů a na padesát válečných slonů, kteří rozdoupou pěchotu i jízdu. Skutečnost byla taková, že Hannibalovo vojsko po

alpské anabázi čítalo pouhých 26 000 mužů. Z pěchoty zbylo 12 000 afrických válečníků a 8 000 Hispánců. Jízda čítala místo osmi pouhých šest tisíc Numiďanů a oddíl elitní těžké kartaginské jízdy. Slonů zbývalo dvacet. Nečekaně posily se začaly scházet téměř okamžitě. Stovky a tisíce keltských válečníků z kmene Bójů a Insubrů přicházely k Hannibalovi, aby vstoupily do punské armády. Toužily s ním táhnout na Řím a pomstít se dobyvatelům. Hannibal tak rychle doplňoval stavy vojska, stavěl nové oddíly, které nechal vyzbrojit a vycvičit.

Konzul Scipio pospíchal na sever, aby se s Hannibalem utkal co nejdříve, stále totiž doufal, že ho může zastavit. S pěchotou 20 000 mužů a 2 000 jezdci překročil řeku Pád a postupoval dál po severním břehu proti proudu. Z opačného směru se blížil i Hannibal. Scipio postupoval rychle, překročil i řeku *Ticinus* (Ticino) a rozbil tábor. Druhého dne se vypravil na průzkum s jízdou a 4 000 lehkooděnci s oštěpy (*velites*). Nečekaně se však střetl s jízdou pod Hannibalovým vedením. Došlo ke střetu, který předznamenal i bitvy následující. Kombinovaný útok těžké punské jízdy a lehké jízdy Numiďanů na čelo, křídla i tyl způsobil nepříteli těžké ztráty a samotného konzula stál málem život. Onoho listopadového dne roku 218 př. Kr. Hannibal ušetřil Římu první porážku na jeho vlastním území.

Římané se stáhli za opevnění v *Placentii* (dnes Piacenza) za řekou *Trebií* (Trebba), aniž by hlavní armáda vůbec přišla ke slovu. Mezitím se z rozkazu Senátu přeplavil ze Sicílie do Itálie druhý konzul Sempronius Longus, aby se s dvěma legiemi, určenými k napadení Kartága, připojil k armádě Scipionově. To se mu nakonec i podařilo. Posily získal i Hannibal. Vítězství u Ticina, ač malé, přivedlo do jeho tábora tisíce povzbuzených Keltů a Ligurů, odhodlaných táhnout s punským vojevůdcem na Řím. Hannibalovo vojsko se tak opět přiblížilo k síle 40 000 mužů. Podobnou silou disponovali i Římané.

Bylo chladné prosincové ráno a Hannibal začal uskutečňovat další ze svých dokonalých strategických tahů. Velmi dobře věděl, že pyšný

konzul Sempronius bude chtít vojenským úspěchem zastínit neúspěšného a raněného Scipiona a využije každé pobídky k bitvě. Proto vyslal k římskému ležení za řekou Trebií lehkou numidskou jízdu, aby ostřelováním a nájezdy konzula vyprovokovala k akci. Hannibalův plán vyšel.

Už tak vyčerpaní legionáři začali přecházet ledovou řeku a šikovat se k boji na Hannibalově břehu. Kartaginská pěchota držela střed a čelila římským legiím, zatímco silnější jízdu poslal Hannibal na křídla. Sloni stáli za liniemi a sloužili jako bezpečné stanoviště k ostřelování nepřítelů. Přibližující se římská jízda začala mít potíže ve chvíli, kdy koně zavětřili slony a začali se plašit. *„Baleárští prakovníci jim po rážce jízdy stříleli do boků, jednak už sloni prolomili střed linie pěšího pluku a konečně, když se římský šik hnal kolem punských záloh, nemaje o nich potuchy, vyřítíl se ještě i Mago s Numidy a rozpoutali v týlu zmatek a zděšení.“*

Generál Mago, Hannibalův mladší bratr, vpadl Římanům do zad. Toho dne zůstaly ležet v krvi bojiště dvě třetiny římských vojáků, uniklo jen 10 000 legionářů, kteří se probojovali kartaginským středem.

Zimní tábor Hannibal rozbil na území spojeneckých Bójů v okolí Bononie (dnes Bologna). Na jaře 217 př. Kr. se rozhodl postoupit více na jih. Mezitím byli v Římě zvoleni dva noví konzulové, kteří měli Hannibala zastavit. Ten ambicióznější, Gaius Flaminius Nepos, ihned vytáhl v čele armády, aby Kartagincům znemožnil průchod apeninskými průsmyky. Hannibal v čele vojska tak opět musel přejít přes hory a poté se čtyři dny brodit močály v ústí řeky Arno, což ho stálo mnoho mužů i koní. Zbyl mu také poslední slon. Sám Hannibal dostal infekci a oslepl na pravé oko. Po příchodu do etruské nížiny se Hannibal snažil vylákat Flaminia k bitvě, ten však vyčkával v *Arretiu* (dnes Arezzo). Hannibal tedy změnil taktiku, přiblížil se k římskému ležení na levém křídle a Flaminia odřízl od ústupové cesty k Římu. Před setměním 23. června 217 př. Kr. si dal Hannibal záležet, aby nepřítel

dobře viděl, jak se utábořil na břehu Trasimenského jezera. Byla to dokonalá návnada a Římané ji opět spolkli.

Za mlžného jitra druhého dne vyrazil Flaminius s 30 000 muži proti punskému táboru, aniž by podnikl předchozí průzkum. Proč taky. Vše bylo tak jasné. Jaké však bylo jeho překvapení, když v táboře narazil jen na část Galů. Mlha se začala pomalu rozplývat a odkrývat pravý stav věci. Z okolních kopců sestupovaly Hannibalovy oddíly a brzy Římany sevřely do smrtícího obětí. Své kvality prokázali zejména baleárští prakovníci, kteří přesnými projektily působili nepříteli těžké ztráty. Keltiberská jízda napadla a odřízla zadní voj, čímž zablokovala jádro Flaminiovy armády. Konzul Flaminius, *„jakmile počal rozvíjet šik do volnějšího pole, spatřil přirozeně jen ty nepřátele, kteří stáli proti němu, neobjevil však zálohu nad svou hlavou. Punovi se tedy splnilo jeho přání: hory s jezerem chytily nepřítel do pasti a jeho vojenské sbory past uzavřely.“*

Římané neměli úniku a tak *„začala prchat většina římského vojska a ani jezero, ani hory neznamenal pro ně překážku. Slepě se ženou roklemi, slepě se šplhají do strmých srázů a zbraně i muži se řítí dolů v jediné změti. Mnozí nemají kudy utéci, dostanou se nejbližšími bažinatými mělčinami do vody jezera a ponoří se tak hluboko, pokud jen mohou udržet nad vodou hlavu a ramena.“* Římský orel utrpěl zdrcující porážku. Padlo na 15 000 Římanů, další byli zajati, římské spojence však Hannibal bez úhony propustil. Pod mečem keltského náčelníka Ducaria skončil i Flaminius. Punové pozbyli jen 2 500 bojovníků.

Průběh bitvy, popisovaný Liviem, potvrzují i archeologické nálezy z místa bitvy, kde bylo nalezeno velké množství římské výzbroje a výstroje, jako jsou meče, hroty oštěpů i kopí nebo zbroj a přilby. Podobné nálezy, i když mnohem méně početné, lze vztáhnout i k punskému vojsku. Vedle vojenského materiálu archeologové odkryli také řadu lidských ostatků, jejichž analýzou zjistili, že římsí vojáci utrpěli mnohačetná zranění neslučitelná se životem. To opět jen potvrzuje masakr římské armády v kartaginském obklíčení.